

Стечена права, 1926.

Садржај

Предговор

Увод

I. Глава: Појам стечених права

II. Глава: Стечена права и неповратност или повратност закона

III. Глава: О тзв. интерпретативним законима

IV. Глава: Стечена и природжена (урођена) права

V. Глава: Стечена права у јавном и приватном праву

VI. Глава: Главни принципи стечених права

VII. Глава: Заштита грађанских слобода

VIII. Глава: О стеченим правима *de lege ferenda*

IX. Глава: Транзиторни закони или прелазна наређења

X. Глава: Поједини случајеви стечених права и њихова заштита

XI. Глава: Јавноправна субјективна права и подела њихова

XII. Глава: Смер стечених права

XIII. Глава: О аграрној реформи

XIV. Глава: Правда држи земљу и градове

340.131.05

~~21-83~~

СТЕЧЕНА ПРАВА

— JURA QUAESITA —

~~2956~~ МОНОГРАФИЈА.

НАПИСАО

ДР. ЖАРКО МИЛАДИНОВИЋ,

МИНИСТАР Н. Р., БИВ. НАРОДНИ ПОСЛАНИК И ЧЛАН
КЊИЖЕВНОГ ОДЕЉЕЊА «МАТИЦЕ СРПСКЕ»

ИЗДАЊЕ

КЊИЖАРЕ ГЕЦЕ КОНА — БЕОГРАД.

1926.

Уредно и верно издати
1. јануар 1983. год.

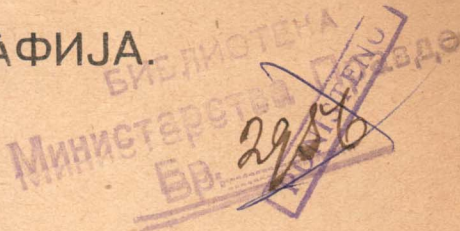
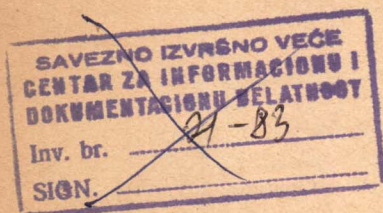
90/1

~~PRONISTENO~~

СТЕЧЕНА ПРАВА

— JURA QUAESITA —

МОНОГРАФИЈА.

НАПИСАО

ДР. ЖАРКО МИЛАДИНОВИЋ,

МИНИСТАР Н. Р., БИВ. НАРОДНИ ПОСЛАНИК И ЧЛАН
КЊИЖЕВНОГ ОДЕЉЕЊА «МАТИЦЕ СРПСКЕ»

ИЗДАЊЕ

КЊИЖАРЕ ГЕЦЕ КОНА — БЕОГРАД.

ОПШТИНА

ОПШТИНА
ИЗДАВАЊЕ
ТВОРИТЕЉИ

Јуно.вр.
39900

БЕОГРАД,
ГРАФИЧКИ ИНСТИТУТ „НАРОДНА МИСАО“ А. Д., ДОБРАЧИНА 47.
1926,

ПРЕДГОВОР.

Овај предговор неће бити обичан. Не казује само, како је дошло до ове књиге, него и кад је мисао о њој постала, како се та мисао одржавала и како је изгледало да ће је и нестати. Позната је латинска пословица: „Habent sua fata libelli“ (имају своју судбину књиге), дакле по томе не само да судбина игра улогу у животу људи, већ и у постанку књига. Ова је књига почета још пре светског рата. Писца ове књиге заинтересовало је питање о стеченим правима. Писало и говорило се о т. зв. стеченим правима, а то се ради и данас. И то се чини понајвише без стварног разумевања. То је изазвало потребу ове књиге. А сада се може рећи, да је потреба ове књиге још јача, актуалнија, а нарочито са обзиром на аграрну реформу. Ми смо се трудили, да изнесемо што јасније значење и обим стечених права, те да покажемо, колики је замашај примене стечених права. Па је изнесено и то, како и колико треба да се очува стечено право. Ту код стечених права долази на површину и питање о границама важности (дејства) закона, које питање спада у јавно право, као што у јавно право спада и питање о правним изворима.

Може се овде изнети као главно, да сваки имовни позитивни захтев према држави, који већ постоји, не сме у својој имовној вредности бити дирнут, начет, већ мора остати нетакнут, због чега се на пр. већ одређена мировина, пензија једног чиновника не сме више смањивати.

Иначе расправа ова показује, да т. зв. стечена права не могу стајати на путу развитку културном.

Споменули смо, да је ова књига почета пре светског рата. Сабране су белешке и чињени су записи и напомене, читане су разне књиге, која у овај предмет задиру и писани су поједини делови расправе, ну међутим је и рат дошао, а како се код писца чиниле преметачине из политичких разлога под Аустроугарском, то су се и те белешке и записи заметнули. После рата тражио је писац те белешке. Сумњао је, да ће их наћи, ну на своје изненађење и радост нашао их је међу хрпом списа наслаганих, управо набацаних у једној соби, у својој кући. И на темељу тих накнадно и попуњених бележака је писао и написао ову своју расправу (монографију), те му је сада једина жеља, да та расправа послужи оном смеру, којем је наме-

њена, а то је обележењу појма стечених права, њихова домашаја и примени њиховој, па да се у будуће буде и говорило и писало са више разумевања о много спомињаним стеченим правима.

Не смемо никако овде да пропустимо, да напоменемо, да смо ову монографију уступили на читање пре штампања г. Живојину Перићу, универз. професору, познатом нашем правном зналцу и научнику и умолили га за мишљење његово, на што нам је после читања ово одговорио: „Добио сам Вашу студију о стеченим правима коју сте били љубазни послати ми. — *Само par acquit de conscience*¹⁾ — јер сте то Ви желели — ја сам Ваш рад прегледао: и без тога сам био уверен у његову велику вредност (као што је од велике вредности и онај ранији рад Ваш о аутономији и остали ваши радови из области права на пр. „Сахрана сагоревањем и правда (правосуђе),“ у београдској „Полицији“ св. за март месец 1924. год.).“

А сада нека иде ова књига у свет на поље литерарно, књижевно, па нека учини своју дужност.

Београд, јануара 1926. год.

Д-р Жарко Миладиновић.

1) Ради умирења савести.

ПРЕГЛЕД САДРЖАЈА

	СТР.
<i>Предговор.</i>	3— 4
<i>Увод.</i>	7— 8
I. Глава: <i>Појам стечених права.</i>	9—17
II. „ <i>Стечена права и неповратност или повратност закона.</i>	18—21
III. „ <i>О т. зв. интерпретативним законима.</i>	22—25
IV. „ <i>Стечена и прирођена (урођена) права.</i>	26—27
V. „ <i>Стечена права у јавном и приватном праву.</i>	28—30
VI. „ <i>Главни принципи стечених права.</i>	31
VII. „ <i>Заштита грађанских слобода. — Може ли се новим законом слобода одузети или знатно скучити? — Разлика између слобода античког и модерног појединца.</i>	32—33
VIII. „ <i>О стеченим правима de lege ferenda.</i>	34—35
IX. „ <i>Транзиторни закони или прелазна наређења.</i>	36
X. „ <i>Поједини случајеви стечених права и њихова заштита.</i>	37— 50
XI. „ <i>Јавноправна субјективна права и подела њихова.</i>	51—53
XII. „ <i>Смер стечених права.</i>	54—58
XIII. „ <i>О аграрној реформи.</i>	59—60
XIV. „ <i>Правда држи земљу и градове.</i>	61

У В О Д.

Главни смер модерне државе је, да одржи и обезбеди правни поредак, а уједно да подигне народно благостање и унапреди културу — просвету. А то показује, да држава има да заштити и право појединаца, како би био учесник благостања и културе. Другим речима: правна сфера државна и правна сфера појединаца не треба, да долази у очевидне сукобе. Али тиме нећемо да кажемо, да су те две правне сфере једнаке вредности, јер је држава јача од појединца и државни интерес долази испред интереса појединаца, иу хтели смо да нагласимо, да држава мора водити рачуна о појединцима, уколико се то не противи општем државном интересу. Очевидног и безразложног сукоба не би требало да буде између државе и појединца, па зато је појединцу у модерним државама зајемчено право, да тражи заштите противу повреде нанесене му од државе или државних власти. Отуд је у 19. веку у понеким државама протегнуто судство (суђење) и на поље јавног права, а то је нарочито постигнуто увођењем *управног судства*.¹⁾ Држава се више није сматрала као власт, која може, да јача само на штету слободе појединаца грађана, већ се почела сматрати као заједница интереса, у којој треба да важи начело: „Сви за једног, а један за све“.²⁾

Грађанима може да буде нанесена повреда *законодавним или управним путем*.

Овде се може одмах поставити питање: Могу ли бити повређена тако звана *стечена права*?

Пре него што на то питање одговоримо, изнећемо, у чему се састоје т. зв. стечена права т. ј. приказаћемо појам стечених права.

Мора се признати, да је појам стечених права врло споран³⁾. Има их, који држе, да није основана разлика између т. зв. *законских* права, т. ј. права, која су сама по себи на закону основана и т. зв. *стечених* права, јер да свако право има карактер стеченог права.⁴⁾

1) Das Recht des modernen Staates од Dr. Георга Јелинека (Jellinek) (II. издање) стр. 774.

2) В. Сл. Јовановића. Основи правне теорије о држави, стр. 97.

3) В. Др. Л. Марковић, Грађанско Право I књ., стр. 61.

4) В. Др. Георга Мајера (Dr. G. Meyer) расправу: Der Staat und die erworbenen Rechte, стр. 13. Тако мисли и Јелинек у својој књизи „System der subjektiven öffentl. Rechte „на стр. 335, где каже: Jedes Recht ist ein erworbenes Recht“ (свако право је стечено право).

Израз „Стечено право“ нема по том мишљењу никакве вредности, због чега не би ни било потребно, да се тај израз („стечена права“) одржава. Место тога би се могло сасма лепо рећи: „права, која постоје“ или „субјективна — подметна — права“. Али нама се чини, да је израз: „права, која постоје“ сувише растегљив и да не каже оно, што треба, да каже, јер има и других закона, који постоје а немају никакве везе са т. зв. стеченим правима, управо са појмом њиховим. То исто мислимо и о називу: „субјективна права“, који је назив много шири од појма стечених права, као што је шири и појам „права, која постоје“ од појма „стечених права“.

И код француских правника је подељено мишљење, што се тиче т. зв. стечених права. Дигуи (Duguit), чувени француски професор јавног права, тврди¹⁾, да је правни научник француски Планиол (Planiol)²⁾ имао потпуно право, кад је написао, да нико није могао дати дефиницију (одредбу) о стеченом праву (*du droit acquis*), која би задовољавала. Иначе има француских правника цивилиста (Обри — Aubry, Бодри Лакантинери, Лоран — Laurent, Ик — Нис — и т. д.) који покушавају, да изнесу разлику између стечених права или простог права и простих очекивања, али Дигуи констатује, да су сва та разликовања оскудна и неизвесна, неодређена.

Израз „стечено право“ је врло стар, њега употребљују већ средњовековни правници,³⁾ ну они не тумаче, шта су стечена права. Тај назив употребљују они стога, што је код њих велику улогу играла разлика, да ли је захтев или потраживање стечено на основу цивилног (грађанског) (*jus civile*) или природног права (*jus naturale*). И Хуго Гроције (Hugo Grotius) прави исту такву разлику т. ј. разлику између права стеченог на основу природног права и на основу цивилног права (*jus quaesitum ex vi juris naturalis* и *ex vi juris civilis*).⁴⁾ Доцније је прављена разлика између стеченог права и прирођених или урођених права (*angeborene Rechte*).⁵⁾ ну о томе ћемо доцније говорити.

1) Duguit, *Traité de droit constitutionnel* (II. изд.) I. 136 стр.

2) *Droit civil*, I стр. 221.

3) Мајер на пом. м., стр. 7.

4) В. Мајер на пом. м., стр. 7.

5) В. Мајер на пом. м., стр. 7.

ГЛАВА I.

ПОЈАМ СТЕЧЕНИХ ПРАВА.

Под стеченим правима разумеју неки правни писци немачки она субјективна права, која су постала за време пређашњег, старог права, и које је стекло извесно лице на основу посебног правног разлога, на посебној правној основи.

И Душанов Законик је водио рачуна о стеченим правима, иако тај израз није употребљавао. То се види из чл. 164., где се изриче забрана, да не сме нико примити туђег човека т. ј. раденика без повеље царске (*arg. ex art. — (чл.) — 140. Душ. Зак.*), а уједно се одређује да се случајеви, који су се догодили, „прѣжде сѣга събора“, имају расправити, „како пише оу прѣвымъ закон'никоу“. Према томе овај нови закон нема повратне силе¹⁾, а и Душ. Законик се ту држао принципа: „*nullum crimen sine lege*“ и „*nulla poena sine lege*“²⁾, јер чл. 140. а у савезу са чл. 164. одређује оштру казну: одузимање имања, док чл. 115. не одређује никакву казну, већ само наређује, да се примљени страни човек има просто да врати. А у чл. 124., 137 и 176. Душ. Зак. ради се управо о очувању пређашњег стања, о очувању хрисовуља, управо права даних истим хрисовуљама,³⁾ златопечатним повељама, а то је стечених права. И Ст. Новаковић⁴⁾ тврди, да се општим одредбама у чл. 124. и 137. „о крепости хрисовуља“... „ишло на утврђивање стечених права“. О стеченим правима је писао опширно Христијансен (*Christiansen*)⁵⁾, социјалиста Ласал (*Lassalle*)⁶⁾ Савињи,⁷⁾ Вебер,⁸⁾ Шајрл (*Scheurl*),⁹⁾ Унгер,¹⁰⁾ Винтшајд (*Wind-*

1) Историја Срба од Јиречека — у преводу Радонићевом, III св. стр. 120.

2) В. стр. 29 ове расправе.

3) Хрисовуља значи управо оно, што нама значи закон или законска повластица. В. књигу Ст. Новаковића, „Законик Стефана Душана цара српског“ II. изд. стр. 171.

4) На пом. м. стр. LVI.

5) Über erworbene Rechte.

6) Die Theorie der erworbenen Rechte und der Collision der Gesetze.

7) System des heutigen röm. Rechts, VIII св.

8) Über die Rückanwendung positiver Gesetze mit besonderer Hinsicht auf neuere Gesetzveränderungen deutscher Staaten.

9) Beiträge zur Bearbeitung des röm. Rechts, I. св. бр. VI (стр. 137—140): Zeitgränzen der Gesetzesanwendung.

10) System des oest. allg. Privatrechts, I св. 113—149.

scheid),¹⁾ Габа (Gabba)²⁾ и Кирони (Chironi)³⁾, талијански правни писци, Штобе (Stobbe)⁴⁾ и други. А нарочито су о томе опширно писали аустријски правници, негдашњи професори на бечком универзитету Пфаф и Хофман, који заступају, може се рећи, мишљење, које стоји између мишљења Христијанzenовог и осталих и мишљења Мајеровог, које смо такође већ истакли, а с којим се слаже и Регелсбергер (Regelsberger),⁵⁾ Јелинек⁶⁾, а и још неки други писци. Мишљење своје изнели су Пфаф и Хофман у свом коментару аустр. општег грађ. права (Commentar zum oest. allg. Privatrecht)⁷⁾ и у својима екскурзима (Excursus)⁸⁾ уз тај свој коментар.

Пре но што обележимо мишљење Пфафа и Хофмана, нагласићемо, да се Ласал не слаже сасвим са првопоменутих правних писцима, јер он уз остале реквизите правне, које истичу речени писци, тражи још, да стицање права бива људском радњом⁹⁾. По њему су стечена права она, која је појединац остварио индивидуалном, посебном радњом воље своје т. ј. вољом својом, а то не стоји, јер појединац може да стече право које, а да са своје стране ништа не учини. На пр. легатар наслеђује по закону (§ 684. аустр. општег грађ. зак., а испореди и § 471. уп. грађ. зак.), а да од своје стране не да никакве изјаве или не подузме никакав акт, чин.

Што се тиче мишљења Пфафа и Хофмана, оно изгледа овако: Морамо да се запитамо, која права захтевају нарочиту штедњу или заштиту т. ј. која права треба законодавац нарочито да поштеди, па ћемо тада моћи сазнати, шта нам управо треба да разумемо под „стеченим правима“. Други ће томе приговорити, управо они су другог мишљења него ми о томе, докле треба да иде штедња законодавчева напрема субјективним овлашћењима. „Стечена права“ управо су незгодан израз за „неприкосновена (неповредна) права, која има да штеди и сам законодавац“ или „права, која треба да остану недодирнута од законодавства“, па су према томе стечена права и рочна (везана за рок) па и уветна права.¹⁰⁾ Али уз то израз „стечена права“ јесте кратак и традиционалан, па зато и не можемо више бити без њега.¹¹⁾ Тако дакле Пфаф и Хофман.

У главном дакле има три врсте мишљења, што се тиче стечених права. Прегледа ради ћемо их сврстати једно за другим:

1) Прво мишљење каже, да су стечена права она, која су постала за време пређашњег, старог права, а која је стекло извесно лице на посебном правном разлогу. (Тако мисле Савињи, Штобе, Вебер,

1) Pandekten.

2) Teoria della retroattività delle leggi.

3) Della non retroattività della legge in materia civile.

4) Handbuch des deutschen Privatrechts.

5) Pandekten, I св. стр. 440.

6) System der subjektiven öffentl. Rechte, II. изд., стр. 335.

7) I св., стр. 156—166.

8) I св., стр. 112—349.

9) Ласал на пом. м., стр. 61: „durch die individuelle Willensaction“.

10) Befristete und bedingte Rechte, les droits à terme et conditionnelles.

11) В. Пфаф-Хофмана Екскурзе на стр. 131—132.

Шајрл, Габа, Винтшајд, Унгер и други). Ласалово мишљење се слаже са овим првим мишљењем, но са једном варијацијом, а то је, да је за стицање права уз остало потребна и радња људска. А може се рећи, да је и Христијанзен овог првог мишљења, само што он друкчије, краће одређује појам стечених права, јер он о стеченим правима каже ово: „Што обично називамо стеченим правом, није ништа друго до конкретно одређено субјективно право“¹⁾.

2) Мишљење друго о стеченим правима тврди, да је свако право стечено право. То мишљење заступа Мајер, како смо то већ споменули, и Регелсбергер (Regelsberger),²⁾ Јелинек,³⁾ Дернбург (Dernburg),⁴⁾ Ленинг (Lñning)⁵⁾ и Аншиц (Anschütz).⁶⁾

3) Треће је мишљење, по којем су стечена права она права, која су неповредна и има да их штеди и сам законодавац (Пфаф—Хофман).

Могли би овоме да додамо још једно мишљење као 4.) (четврто) мишљење, које каже, да се стечено право не може одредити, ни обележити (франц. правни писац Дигуи), ну како се то мишљење не упушта у обележавање појма стечених права, то га овде само констатујемо.

Против другог мишљења заузели смо своје становиште,⁷⁾ те смо изнели, зашто се с тим мишљењем не слажемо. Не слажемо се посве ни са првим мишљењем, а то с тога, што лице, које стиче право, не мора бити индивидуално одређено у одредби, која оснива право, јер кад би то стојало, онда се не би могла сматрати стеченим правима она права, која су уступљена читавом сталежу или читавој групи, класи, лица.⁸⁾ А што се посебно тиче Ласаловог мишљења, морамо напоменути, да кад би стојало то мишљење, по којем се право може стећи само вољом појединца, који право стиче, онда право оних, који немају своје воље т. ј. немају способности за то, не би била неповредна, а познато је, да су права, која се стекну *ipso jure*, исто тако стечена права, која су неповредна, као и она права, која су стечена вољом, вољном радњом стецичевома.⁹⁾

Долазимо на треће мишљење, а то је мишљење Пфафа и Хофмана, које истиче, да израз „стечена права“ казује, да су права стечена она, која има и законодавац да поштеди. Напред¹⁰⁾ смо истакли разлоге, која истичу Пфаф и Хофман за своје мишљење и сами усвајамо то мишљење и разлоге истакнуте за то мишљење. Према томе не можемо

1) В. Христијанзена на пом. м. на стр. 52.

2) В. Pandekten св. I стр. 440: „Jedes Recht ist ein erworbenes“ (свако право је стечено).

3) На пом. м. стр. 335: Jedes Recht ist (demnach) ein erworbenes Recht.

4) Pandekten, 4 изд. I св., стр. 98.

5) V. R. (Управно право), стр. 17.

6) Der Ersatzanspruch aus Vermögensbeschädigungen durch rechtmässige Handhabung der Staatsgewalt, Verw. archiv. V, стр. 10.

7) В. ову расправу на стр. 8.

8) В. Мајера на пом. м. на стр. 12.

9) В. Пфаф-Хофмана Екскурзе, стр. 131.

10) В. стр. 10 ове расправе и Пфаф и Хофмана на пом. м., стр. 131—132.

да усвојимо мишљење, које држи, да се појам стечених права не може никако да обележи.

Од наших правних писаца др. Л. Марковић¹⁾ усваја прво мишљење без варијанте Ласалове, коју одбацује, а др. Н. Перић²⁾ прихваћа 4. мишљење т. ј. и он мисли да теорија о стеченим правима има тај недостатак, што не може да дефинише, шта је то „стечено право“. Ласалову теорију пак сасма одбацује износећи, да се права стичу у извесним случајевима и без вољне радње, као што су права из отвореног наслеђе³⁾ као и права из деликата и судских наредаба, и ако нема вољне радње.⁴⁾ Слободан Јовановић у свом I. издању „Уставног права Краљевине Србије“ на стр. 212—213. не говори, шта су стечена права, већ истиче чл. 36. српског устава од год. 1903., који каже: „Закон нема повратне силе на штету права стечених ранијим законима.“ А мало даље исти наш правни писац и професор јавног права додаје, да „по данашњем схватању стечених права стечена права нису неприкосновена за законодавца“. А у својој књизи: „Основи правне теорије о држави“, I. изд., на стр. 73. Слободан Јовановић у сагласности са мало час истакнутим речима тврди, и то посве коректно, да „законодавни органи могу у свако доба променити законе, па с њима укинути или сузити и она појединачна права, која на основу њих постоје“.⁵⁾

А проф. Живојин Перић не изјашњава се одлучно против појма стечених права, само мисли, да се врло често не може лако знати, да ли има или нема стеченог права, због чега да се и сумња у тачност овог принципа⁶⁾. Иначе допушта Жив. Перић, да су стечена права гаранција нашим тековинама.

На другом месту⁷⁾ говори Жив. Перић о стеченим правима овако: „Где нарочита суверена власт себе ограничава, то су стечена права: она се обавезује, ангажује, да неће ништити и у опште вређати стечена права, обавеза позната као правило да закони не могу вређати стечена права. Законодавац приликом *новога нормирања* извесних односа у држави не дира у *права задобијена* у обиму тих односа за *време владе ранијег закона*; ново нормирање тиче се, у колико је реч о тим по пређашњем закону стеченим правима, само будућности, у прошлост ово не залази. На тај начин принцип је... да закони дејствују у прошлости као и у садашњости и у будућности, да су дакле они и по своме дејству у времену неограничени и једини је ту изузетак

1) В. Грађанско Право, св. I, стр. 63.

2) Грађанско Право, општи део, стр. 42.

3) По § 547. а. о. гр. з. презумтивни наследник постаје правим наследником тек прихватом т. ј. наследним очитовањем. Како доказују чл. 81. и 86. Правила о поступку у неспорним делима од 13-XII. и 23-XII. 1872. мора се наследна изјава о примању и по српском праву учинити. В. и §§ 485. и 488. срп. грађ. зак.

4) В. Др. Н. Перића, Основе Грађ. Права, општи део на стр. 42.

5) Ми ћемо о овом питању доцније коју више рећи.

6) В. Жив. Перића Прив. Право, стр. 175—180.

7) Принцип стечених права и социјализација добара поводом аграрне реформе код нас, чланак у „Друшт. Животу“, књ. 1920. стр. 124. бр. 3.

горе поменуто правило о стеченим правима“. Овде је ипак Жив. Перић обележио појам стечених права, иако не потпуно.

Андре Ђорђевић у свом „Систему прив. права“¹⁾ износи појам стечених права, но он је усвојио мишљење Ласалово, по којем може бити стеченог права само онда, ако је добављено вољном радњом. Где нема вољних радњи, нема ни стечених права. Усвајајући то мишљење А. Ђорђевић га потање описује и тумачи. Констатује, да наде и очекивања нису стечена права, а и да нема закон повратне снаге на стечена права.

Нагласили смо већ, да смо и ми присталице 3. мишљења, по којем су стечена права она, која има да поштеди и законодавац. Дакако да су то права, која доиста постоје, а нису пукe наде, очекивања и овлашћења. Апстрактно овлашћење стећи које право значи остварити извесне претпоставке, које подлежу мени истовремено са самим законом, који је основ свих тих претпоставака. Ако на пр. нови закон забрањује уговор, који је за време пређашњег закона склопљен, остаје уговор, који је пре склопљен, на снази и под влашћу новог закона, иако се нов уговор такав не може више склопити. Тако исто стоји и са овлашћењима, која извесне класе лица или ствари имају на основу *сингуларног* правног правила. Уколико старији закон једној класи лица или ствари даје *in abstracto* овлашћења, а новији закон то овлашћење одузима, протеже се ново законско одређење на сва лица или ствари, која оној класи припадају, а не тек на лица, која ће у будуће живети или на ствари, која ће тек у будућности постати. Али конкретна права, која су под пређашњим законом стечена за лица или ствари речене класе, та остају нетакнута и под новим,²⁾ разуме се, ако нови закон не донесе изречну сингуларну одредбу, која потиरे поменута стечена права, ну о томе ће доцније бити говора.

Што се тиче парница и упарничених предмета, ствар стоји овако: Ако је осуда већ за владе старог закона изречена код првог суда, виши суд не може применити нови закон, јер апелацијони (призивни) суд има да испита, па да и расуди, да ли је први суд судио тачно по законима, који су постојали, кад је прва осуда изречена.³⁾ Ако ствар код првог суда још није пресуђена, онда се нови закон има применити.⁴⁾ Друкчије стоји ствар, ако је осудом или нагодбом утврђен и регулисан одношај, који нови закон хоће баш да укине. У таквом случају и осуда и нагодба (поравнање) постају без правне вредности т. ј. губе сваку правну вредност. Ако се на пр. осудом досуђује десетак, а нови закон је баш укинуо десетак, тада се досуђени десетак не може истерати. Ту досуђени десетак губи правну подлогу своју.⁵⁾

Што се тиче увета (услова) и уветних послова, истакли смо већ, да се на уветне правне послове не може протегнути нови закон, ну изузетно

1) I св., стр. 142.

2) В. Унгеров System des oesterr. allg. Privatrechts (1868. год.) I св., стр. 119—120.

3) В. Унгера на ист. м. стр. 128.

4) Унгер на ист. м. стр. 130.

5) Унгер на ист. м. стр. 130, бел. 50.

може то да буде, ако су странке уговориле изречно или иначе из уговора излази, да се има сматрати, да је правни посао склопљен тек, кад се увет испуни, а увет се испуни тек за владе новог закона.¹⁾ Права, која су везана за увет или рок, нису према томе проста очекивања или наде.²⁾ Таква права се имају сматрати конкретним правима, која дакле већ постоје.

Не могу се сматрати стеченим правима ни овлашћења, која почивају на реченици: „што није забрањено, то је слободно“³⁾, на пр. носити палицу, шетати се, ићи гологлав или бос, јести дневно, колико се пута хоће и т. д. Али ако би се управним путем или законом одређивало, колико да се једе хлеба, троши брашна и т. д., као што је рађено за време рата, а и после рата у понеким државама, тада се не могу држављани погођени том одредбом позивати на неко стечено право, нити таква одредба значи задирање у туђа стечена права. Ту је одлучивано и наређивано у општем интересу, па је тако то чињено и у интересу појединаца. Ту се општи интерес није сукобљавао са интересом појединаца. А и да је и тога бивало, јачи је општи интерес од интереса појединчевог, па према томе општи интерес привлађује приватни интерес.

Долазимо на т. зв. *статусе личне, стање појединих лица*. Унгер⁴⁾ тврди, да статус (*правна и делатна способност*) не даје лицима никакво стечено право (*jus quaesitum*). Правна и делатна способност једног лица јесте само претпоставка, да то лице може да има и стече права; *личност* (*Persönlichkeit*) није право, већ је могућност, да се има свако субјективно право. Како се види, Унгер не прави разлику у овом питању између правне и делатне способности. Пфаф и Хофман⁵⁾ такође не праве разлику у томе, само чине испоређење и разлику између *овлашћења основаних на стању*: „што није забрањено, то је слободно“ и *између правне и делатне способности*, те веле, да су та два правна поља блиска, али да их ваља разликовати. Код првих се ради о мњењу или намери законодавчевој, што се тиче врста *радњи*, а код других се ради о врсти *личности*. У оба случаја се по мишљењу Пфафа и Хофмана⁶⁾ ради о том, да се нешто *сме* и *може* (т. ј. ради се о *мети* и *моћи*), а не да се нешто *има* или да се власт *врши* над нечим, т. ј. не ради се о *имању* (*ein Haben*) или *власти* (*eine Herrschaft*).

Што се тиче *породичног права*, оно је претежно јавноправног карактера т. ј. оно је *jus publicum* и то у том смислу, да се породично право не може да измени приватном вољом. Зато се не може нико код чисто породичних овлашћења (очинске, мужевље, туторске власти и т. д.)⁷⁾ позивати с успехом на стечена права.

1) Унгер на ист. м. стр. 121. бел. 32.

2) Pfaff-Krainz-Ehrenzweig, System des oest, allg. Privatrechts, V изд., I св., стр. 68.

3) Пфаф-Хофманови Екскурзи, I св., стр. 132.

4) В. на ист. м. стр. 122.

5) Екскурзи, I св. стр. 133.

6) Екскурзи на стр. 133. т. 2. ст. 4.

7) Пфаф-Хофман Екскурзи, I св., стр. 135. т. 2.

И Мајер¹⁾ истиче, да, иако нови закони могу да задиру у породична права, то ипак нема великог практичног значаја, те да тежиште тога питања лежи у одношају државе према приватним имовним (имовинским) правима.

Др. Л. Марковић²⁾ је мишљење, да појам стечених права не треба ограничити само на имовинска права, већ и на породична права, па и на лична права. Др Н. Перић³⁾ се не изјашњава у том погледу никако, само констатује, да се код породичног права примећује велики утицај новог закона. Мишљење Л. Марковића, да се појам стечених права простире и на породична и лична права, не можемо да усвојимо, јер је породично право у највећем делу јавноправног карактера, како то коректно наглашава Пфаф—Хофман,⁴⁾ те се породично право не може да измени приватном вољом. Пфаф и Хофман⁵⁾ говорећи о породичном праву с обзиром на стечена права тврде, да правни лични одношаји породичних чланова нису стечена права, већ статусна права и правно признати морални (наравствени) одношаји. А и овде се у законодавству остварује морално уверење народно или већине, која влада, па се тако може понајвише ту очекивати, да нови закон одмах продре и среди правне личне одношаје личних чланова. Али с друге стране стои томе на путу начело поузданости закона на важним пољима правним и ту мора мудро законодавство, да поштеди одношаје, који постоје, да се не би моралним мотивима завело, да омета одношаје, који постоје, те да тако не само уништи срећу многим људима, већ да им помути савест и јавни морал већма оштети, него што би то учиниле незгоде, које нови закон хоће да отклони. Дакле нису по среди стечена права — апсолутна, императивна природа законодавства, али ипак је ту ограничење дејства законодавства прожетог аксиомом поузданости закона. Да то није безначаљно лутање по мраку, показује испоређење права о склапању брака са правом о очинској власти. Код првог се може рећи, да би се брачно имовинско право могло увек обезбедити брачним уговорима (пактом), кад би се знало, да ће се брачно имовинско право изменити, док се код другог то не би могло тврдити, јер су имовноправне последице одношаја између родитеља и деце т. зв. несавладљиво (непопустљиво, несломљиво) право (unnachgiebiges Recht).⁶⁾

Пфаф и Хофман⁷⁾ мишљења су, да оном, који има пред очима разлику између попустљивих и непопустљивих правних норми, између права неограничених и оних, којима је догледно трајање, између правних одношаја стереотипног обележја и оних са индивидуалним значајем, обележјем, неће бити тешко, да сазна (распозна), да ли је основано или није позивање на „поуздање — поверење — у свагдањи

1) Др. Мајер на пом. м. стр. 16.

2) На пом. м. стр. 63—64.

3) На пом. м. стр. 43.

4) На пом. м. стр. 135.

5) На пом. м. стр. 197.

6) Пфаф-Хофман на пом. м. стр. 143.

7) В. прим. 6.

правни поредак.“ Са напред смоменутих трима антитезама теоријски су обележене границе, у оквиру којих то поуздање заслужује заштиту, а остало допуњује у конкретном случају живи правни осећај и животно искуство.

Буркхард¹⁾, аустријски правни писац, поставио је критикујући мало час истакнуту теорију Пфафа и Хофмана о „поуздању у свагдањи правни поредак“ питање: „Кад је такво поуздање оправдано а кад је лудо очекивање, да се правно стање неће променити?“ На то питање одговарају Пфаф и Хофман²⁾, да је опширан одговор написан на то питање још пре, него га је ставио Буркхард, а краћи одговор да је дан у коментару њиховом³⁾ и то баш на оном месту, одакле је Буркхард и употребио речи Пфафхофманове баш против њих самих.

А у коментару⁴⁾ свом рекли су Пфаф и Хофман о том питању у главном ово: Најважнији стварни принцип је: закони хоће, а и треба да буду норме за наше држање, поступање наше; ми им се морамо покоравати, али с друге стране морамо имати могућности, да се у њих поуздамо, да се на њих можемо ослонити т. ј. ми морамо бити обезбеђени у нашем праву ослањајући се на законе т. ј. морамо осећати извесност и обезбеђеност, кад наше радње и пропуштаје удешавамо према законима. Али иако је то потпуно тачно, без икаква изузетка, то ипак поменути принцип није довољан за све случајеве, јер има стицања права и без нашег делања, а и у том стицању морамо да будемо заштићени. И зато нам је потребан и други принцип, који први принцип надопуњује, а тај други принцип је: закони нека штете стечена права, и у сумњи треба узети, да то закони и хоће да чине. За нас је потребан појам „стечених права“ и то са ограничењем на *имање* (имовину). Јавноправна и породичноправна овлашћења не спадају овамо. Код ових последњих (т. ј. јавноправних и породичноправних овлашћења) је појединац део целине, док је код првих (имовинских права) средиште, које имање чини целином, једином.

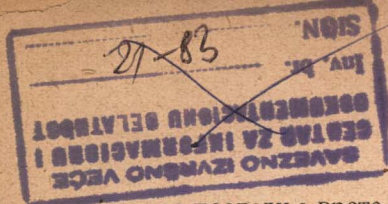
Оба принципа, начела, о којима је било напред реч, а то је *поуздање у законе*, а ми додајемо и *поузданост закона*, и *штећење стечених права* садржана су у формули: „оправдано поуздање у правно стање нека не буде обмахнуто.“ Али то поуздање разликује се врло од лудих очекивања: правно се стање неће никада мењати. Има права, чији је садржај био одређен већ код њиховог оснивања, камо нарочито спадају облигаторна (обвезна) права, а има и других таквих права, тако права са стереотипним садржајем. И ова права могу бити уговором основана, па ипак по свом садржају нису т. зв. уговорна права. Прво поменути права обично су срачуната на догледно трајање, а друга на недогледно трајање. Са обадва ова момента (тренутка) (од којих је први претежнији,) стоји у вези то, да нови закони у правилу не мењају садржај оних првих права, ако их већ затекну, док садр-

1) System des oesterreichischen Privatrechtes, II. св. 186. стр. 9. бел.

2) На пом. м. стр. 143, бел. 5.

3) Commentar des oesterr. allgem. bürgerlichen Rechtes, I. св., 158. стр.

4) Стр. 157—158.

жај права последње врсте мењају. Како се дакле види Пфаф и Хофман су тачно направили разлику између „поуздања у законе“ и „лудог очекивања, да се закони неће никад мењати,“ па по томе приговор Буркхардов није оправдан. Овде ћемо накнадно још да додамо, да породична права нису ни с тога *jura quaesita*, стечена права, што код њих моменат дужности претеже моменат овлашћења.¹⁾

¹⁾ В. Пфаф-Хофмана Екскурзе, I св., стр. 135 бел. 8.

ГЛАВА II.

СТЕЧЕНА ПРАВА И НЕПОВРАТНОСТ ИЛИ ПОВРАТНОСТ ЗАКОНА.

Важно је питање, да ли је појам *стечених права* истоветан са појмом о *повратности* или *неповратности закона*, па ћемо то питање да расправимо и то утолико пре, што се у томе разилазе многи правни писци, па и признати. Тако ту разлику није правио чувени немачки писац Савињи,¹⁾ који је тврдио, да чување и поштеда стечених права стоји у вези са неповратношћу закона, управо да су та два појма идентична. И Унгер²⁾ је усвојио то мишљење Савињијево изричући нарочито, да је формула: „закони немају повратне моћи“ идентична са формулом: „нови закони остављају стечена права (*jura quaesita*) недодирнутим“, те да обе те формуле значе једно правило, које је правило признато и у римском праву, канонском (црквеном) праву, па и од претежне већине писаца и судова, те је то правило и у модерно законодавство прешло. Тако у аустријски грађ. законик под § 5., а по том и у српски грађански законик под § 7. То све стоји, али не стоји, то, да су горње формуле истоветне, те да обе значе једно и исто, па да се имају сматрати обе те формуле као једно правило.

По нашем схватању стечена права и повратна снага закона, иако се додирују, нису истоветна ни по *поводу* (узроку или разлогу), ни по *опсегу* (обиму), а ни по томе, што се стечена права могу укинути и *управним путем*, а не само *законом*, као што је то случај код т. зв. *експропријације*, док се повратна снага законска, што се само по себи разуме, може извршити *само законом*. Укидање стечених права је опсежније, него што то бива код повратне снаге једног закона. А и повод је други код укидања стечених права, него код повратне снаге законске. Код укидања стечених права јесте једино то укидање предметом закона или управне одлуке, а и то ради *будућности*, док код повратне снаге законске могу бити одлучни и други разлози на пр. легалнополитички, те тек у другом реду може да дође задирање у *стечена права*. Онде је задирање у стечена права *prius*, а овде *posterius*.

1) Cavigny, System des heutigen röm. Rechts, 1840, св. VIII. стр. 384.

2) На ном. м. стр. 115.

Задирање у стечена права или укидање стечених права није дакле једно и исто, што и повратност или повратна снага закона једног, па с тога греше они, који та два појма идентификују. Напоменули смо, да то између осталог чине Савињи и Унгер, док су Пфаф — Хофман¹⁾ и Георг Мајер противног мишљења. Мајер говори о томе у предговору своје књиге,²⁾ где истиче, да се горња два појма додирују и да су врло блиска, али ипак да нису истоветна. Начело, да закони немају повратне снаге, садржава у основи само пресумцију, претпоставку, за намеру законодавчеву. А иначе се уопште законодавцу допушта или признаје му се овлашћење, да изузетно и посебним одредбама законским даде закону повратну снагу. А уколико се то догоди, те се тако изврши задирање у стечена права, тада долазе у обзир само општа гледишта, која су у опште одлучна, што се тиче одношаја државе према стеченим правима. А Пфаф и Хофман слажу се у главном са Мајером, па изводе о том у својим екскурзима³⁾ ово:

Оба два аксијома подударају се у више практичних конзеквенција, последица, али се разликују и по основи и по обиму. (Дакле иста разлика, коју смо горе већ поставили).

I. По њиховој основи: 1) Да се имају одбацити теже (грубље) врсте повратности, излази отуд, што за једно исто време не могу два противоречна закона важити, ако се дакле које правно стање унатраг укида, то тада нови закон подвргава себи време, које је већ други закон под својом влашћу имао. А и повратности блажијег степена треба избежавати, јер се тиме уздрмава поверење, поуздање, у законе, који постоје. 2) Захтев, да стечена права треба и законодавство да штеди, потиче из сазнања или слутње, да су наша стечена права један део нашег личног живота, и из чињенице, да се свако задирање у стечено право осећа као *неправда*.

II. По обиму њиховом: 1) Има случајева повратности, где се не ради о повреди стечених права, на пр. ако нови закон уведе лакшу, блажију, форму, облик, тестаментa, последње воље, тако, да тиме могу санирани бити и тестаменти, који су пре, за време пређашњег закона, били сачињени у облику противном закону, и то тестаменти још живих тестатора, па *ко ће ту и у којем* стеченом праву бити повређен? Или кад буде један *impedimentum juris publici*⁴⁾ укинут тако, да се тиме санирају, озакоњују и већ пре склопљени бракови и то *ex tunc*, а не *ex nunc*, чије ће стечено право тиме бити повређено? 2) Стечена права могу бити повређена новим законима, који немају повратне снаге. Ако на пр. нови закон конфискује добра (имања) једног човека или читавог реда, класе, људи, то је доиста најтежа повреда стечених права, али ту нема повратности. Држава неће никако да

¹⁾ В. Екскурзе, I. св. стр. 128—129.

²⁾ Der Staat und die erworbenen Rechte (1895): „Die Frage der rückwirkenden Kraft der Gesetze... berührt sich mit der über das Verhältnis des Staates zu den erworbenen Rechten sehr nahe, wenn sie auch mit ihr keineswegs vollständig zusammenfällt.“

³⁾ В. Екскурзе, I св. стр. 128—129.

⁴⁾ Запрека јавног права.

каже: „ја хоћу да посматрам тако, као да нисте стекли, као да никада нисте били власницима“, већ држава каже: „Ја вам одузимам *стечено*, дакле од сада нисте више власници“¹⁾. Сваки лајик, неправник, и сваки језичар, филолог, зачудиће се, кад чује, да је промена једног правног стања за *будућност* повратност, повратно дејство. Особито у случају малочас споменутом, где закон никако не изједначује прошле и будуће чињенице, већ спроводи једну одредбу у једном моменту, тренутку. Такав један *пљачкашки, отимачки закон* има управо посла са *садашњошћу, узгред са будућношћу, али ништа са прошлошћу*.²⁾

Што се тиче § 5. а. општег грађ. зак., којем одговара § 7. срп. грађ. зак., тај § поставља неповратност као више и замашније начело, док се став о стеченим правима замишља као једна једина примена, па зато исти § и разликује „претходне радње“ („*vorhergegangene Handlungen*“) од „пре стечених права“ („*vorher erworbene Rechte*“).

§ 5. а. о. гр. з. (=§ 7. срп. грађ. зак.) мисли на приватноправне случајеве, где први став (о неповратности) налази своју примену, а други став (о стеченим правима) не налази никако примену. И та два става су координована, а не субординована, како неки мисле,³⁾ а са мишљењем ових последњих стоји у сагласности и § 5. аустр. о. гр. з., како смо напред показали.

Пфаф и Хофман⁴⁾ дошли су до увиђавности, да поред разних значења, што га с једне стране доиста има у себи реч „неповратност“, а што га с друге стране тој речи без оправданости приписују, крупна реч „неповратност“ не може са својим магловитим мисаоним садржајем бити звезда водилца, која би нас могла руководити у тешким појединим питањима ове материје.

Али коме је управо упућена одредба § 5. а. о. гр. з. или § 7. срп. гр. зак.? Да ли само судији или и законодавцу? Др. Нинко Перић⁵⁾ држи, да су поменуто одредбе упућене само судији, а не законодавцу, па вели, да одредба §-а 7. срп. грађ. зак. (=§ 5. а. о. гр. з.) значи, да судија не сме да иде у прошлост, да би применио нови закон на чињенице, које су се догодиле пре новог закона, те тако по мишљењу др. Н. Перића поменута одредба везује само судску власт, али не и законодавцу, па да по томе законодавац може слободно, да даде закону повратну снагу, кад год то за добро нађе, ну томе додаје др. Н. Перић и то, да нови закон пренебрегавајући ранија законска наређења може, да „унесе забуну у социјални организам“, и „да изазове немир и расуло у односима појединача“, због чега „да је врло редак случај да и он наноси повреде принципу неповратне силе законске.“

Нама изгледа, да није оправдано мишљење др. Н. Перића т. ј. да се горње одредбе односе само на судије, а не и на законодавца,

1) Треба помислити на прогонство Темплараца, на конфискације Фердинанда II., на конфискације француске револуције, конфискације цркв. добара и т. д. В. Пфаф—Хофманове екскурзе, I. св. стр. 128., бел. 2.

2) Пфаф—Хофман, Екскурзи стр. 128.

3) Н. пр. Белау (Böhlau), Mecklenburgisches Recht, I. св., § 67.

4) Екскурзи, I. св. стр. 129

5) На пом. месту стр. 37.

јер правило узакоњено у § 5. а. о. гр. з.¹⁾ има у себи тенденцију, да и за законодавство постоје ограничења и то, како кажу Пфаф—Хофман²⁾, не само формална већ и материјална, не само морална, већ у извесном смислу и правна ограничења, другим речима, да може бити неправедна не само осуда (пресуда), већ и закон, а има суца и над законодавцем, а то је *јавно мишљење* и *историја*, повесница.

Да се осврнемо и на то, да ли је боље, да се у уставу донесе одредба, по којој не сме закон да има повратну снагу, или да се таква одредба уопште и не увршћује у устав. По нашем схватању је боље, да се из устава изостави таква установа, јер се иначе обичним законом не би могла изрећи повратност, повратна снага, којем закону.³⁾ Па с тога није умесно ни увршћивање установе, којом се изриче, да не може бити у закону повратне снаге само онда, ако то бива на штету стечених права. И тиме се законодавцу везују руке, што наглашава и др. Н. Перић⁴⁾ истичући, да је у новом, Видовданском Уставу изостао став српског устава од год 1903.: „Нови закон нема повратне силе на штету права стечених ранијим законима“ и то зато, што се хоће законодавцу да препусти, докле ће и колико ће да поштује права стечена по ранијем закону. А томе ми додајемо још и то, да је поступак уставотворне скупштине, која је донела Видовдански Устав, утолико оправданији, што по данашњем схватању стечена права нису неприкосновена за законодавца, како је то напред истакнуто,⁵⁾ али их ипак има да штеди, колико је то могуће.

1) § 7. срп. гр. зак.

2) Екскурзи, I св. стр. 129.

3) Исп. и А. Ђорђевића „Систем прив. (грађ.) права I св., стр. 140.

4) В. на пом. стр. 37.

5) В. ову расправу, стр. 10., 11 и 14.

ГЛАВА III.

О ТАКО ЗВАНИМ ИНТЕРПРЕТАТИВНИМ ЗАКОНИМА.

Свакако је од интереса и питање о т. зв. *интерпретативним законима* т. ј. да ли ти закони имају повратну снагу или не.

Жив. Перић¹⁾ вели, да ти закони могу да имају повратну снагу, али само да не морају свагда имати ту повратну, ретроактивну снагу, а Др. Л. Марковић²⁾ опет тврди, да ти закони имају увек повратну снагу т. ј. имају увек ретроактивну моћ, само не могу вређати стечена права. Ту је Др. Л. Марковић и нехотице признао, да „неповратна снага закона“ и „стечена права“ нису једно и исто, већ да су два појма, како је то у овој нашој расправи већ расправљено.³⁾

Quid juris? Ми држимо, да нема право ни један ни други писац. Истина је по среди. Интерпретативни закони тумаче аутентично један закон, који је донде постојао и постоји, па је у пракси разно тумачен. Тада је дошао законодавац и аутентично протумачио закон. То је т. зв. аутентична интерпретација. И тада се мора узети, да се протумачени закон имао тумачити, како га је протумачио сам законодавац, али за *будућност*, јер се дотадање тумачење у пракси не може мењати овим законодавним тумачењем. Законодавац доноси законе, а пракса их примењује, те се у тумачења праксе учињена пре донесења интерпретативних закона не сме дирати. И ту се управо не може ни говорити о имању или немању повратне снаге. Ради се ту једино о томе, како ће се у *будуће* један већ донесени и примењивани закон тумачити, због чега се пракса у будуће има свагда држати законодавног т. ј. аутентичног тумачења, а што је дотле било, остаје нетакнуто. И Др. Ђ. Тасић⁴⁾ је мишљења, да интерпретативни закон нема повратне снаге, само што Др. Тасић то своје мишљење поткрепљује тиме, што сматра, да је интерпретативни закон нов закон. С тим образложењем не можемо, да се сложимо, јер интерпретативни закон у ствари није нов закон, већ је он закон, којим се тумачи један

1) Приватно право, стр. 175.: О повратном дејству интерпретативних закона.

2) Грађ. право, I стр. 61.

3) В. ову расправу на стр. 18—19.

4) В. Тасићеву расправу у Архиву за пр. и друштв. науке, књ. I (XVIII) бр. 5. год. 1920., под натписом: „О природи интерпретативних закона“.

закон, чији је садржај, управо смисао садржаја нејасан био. Интерпретативни закон се може сматрати само формално као нов закон, јер се и такав закон мора исто онако створити и обнародовати као и протумачени закон, али су у ствари оба та закона једно. Има шта више правника, који држе, да је интерпретативни закон саставни део протумаченог закона. То мишљење заступа Белау (Böhlau),¹⁾ који каже, да интерпретативни закон није нов закон, већ је у неку руку саставни део старог, њиме протумаченог закона. Пфаф и Хофман²⁾ не слажу се с тиме, јер држе, да се само *relatum* може замишљати као део *referens*-а, а не обратно т. ј. да се само протумачени закон може сматрати као део закона, који га тумачи, закона интерпретативног, а никако обратно. По нашем схватању мишљење Пфафа и Хофмана је оправдано, ну ако је оправдано, и то мишљење упућује на то, да се и интерпретативни закон и онај протумачени закон има сматрати у ствари као један закон. Белау³⁾ тврди и то, да *права* аутентична интерпретација само *привидно* има повратну снагу, а с тим се мишљењем слажу и Пфаф и Хофман.⁴⁾ И француски правни научењак Капитан⁵⁾ држи, да т. зв. интерпретативни закони, како већ име њихово каже, не модификују, не мењају претходне законе. Они само тачније одређују смисао, да би учинили крај потешкоћи око тумачења, која је настала нејасноћом текста законског. Све напред напоменуто доказује, да је наше схватање о интерпретативном закону оправдано. Додуше Унгер⁶⁾ такође тврди, да интерпретативни закон има у неку руку повратну снагу, што чини изглед, као да Унгер сматра интерпретативни закон сасма новим законом, ну Унгер је тиме само то хтео рећи, да се интерпретативни закон има применити не само на све случајеве, који још нису дошли под судско расправљање и пресуду, већ и на случајеве, који су додуше од суда расправљани и решени, али не пуноважно тако, да и виши судија има приликом поднесене апелације или ревизије применити интерпретативни закон на случај, који још пуноважно није решен. Прва тврдња Унгерова о примени интерпретативног закона на случајеве још нерешене јесте ван сваког спора, али је друга тврдња врло спорна. Неки допуштају, да се у вишој инстанцији примени интерпретативни закон, док други то допуштају, али само онда, ако нема две равногласне судске решидбе, а неки допуштају и то, али само искључују т. зв. жалбу због ништавности поступка и изванредну ревизију.

Др. Н. Перић⁷⁾ држи, да се има интерпретативни закон применити на спорне одношаје, док се год не расправе коначно т. ј. извршном судском пресудом. То мишљење усвајамо, јер стоји у сагласности са § 8. аустр. о. гр. зак. = § 9. срп. грађ. зак.

1) На пом. м. стр. 408.

2) Екскурзи, I. св., 362, бел. 2.

3) На пом. м. стр. 410.

4) На пом. м. I. св. 362.

5) *Intraduction à l'étude du droit civil, notions générales*, стр. 51.

6) На пом. м. стр. 100.

7) На пом. м. стр. 53—54.

Интерпретативни закон не односи се ни на *нагодбу*, поравнање. То мишљење заступа и др. Н. Перић,¹⁾ др. Л. Марковић²⁾ и Андра Ђорђевић.³⁾ Противно мишљење заступа Унгер⁴⁾ тврдећи да није оправдано, што неки правни писци мисле, да се интерпретативни закони не могу применити на поравнања, која су склопљена пре интерпретативног закона, бар да није оправдано то мишљење у свој својој општости. Унгер разликује поравнања, где је било међусобног попуштања због неизвесности или нејасности смисла садржаја једног закона т. ј. протумаченог закона, и поравнања, где су странке претпостављале извесан смисао закона, који се поводом аутентичног тумачења испоставио као погрешан, управо се испоставила скроз погрешном претпоставка, што се тиче смисла закона. У првом се случају по мишљењу Унгером не може да примењује интерпретативни закон, док се у другом случају може. Као аргуменат за то своје мишљење истиче Унгер 13. § 112. i. f. D. de transact. 2, 15 и § 1385. аустр. о. гр. з., којем одговара § 858. срп. грађ. зак. Али већина аустријских правних писаца противна је томе мишљењу⁵⁾. И др. Н. Перић⁶⁾, А. Ђорђевић⁷⁾ и др. Л. Марковић⁸⁾ држе, да се поравнање не може никако нападати на основу интерпретативног закона, јер се по §-у 858. срп. зак. (= 1385. аустр. о. гр. з.) може поравнање нападати само, ако се догодила фактичка заблуда, што се тиче лица или предмета т. ј. уколико се тиче битности лица или битности предмета (ствари).

И што се тиче *исплате* учињене за времена тумаченог закона, подељена су мишљења између правника, да ли се може натраг тражити дато или учињено приликом исплате или извршења уговора, ако се после, кад је издано аутентично тумачење, испостави, да је постојала правна заблуда, па да по томе није ни постојала обвеза, једном речју, да ли у том случају има места тужби т. зв. *condictio indebiti*. То је случај, о којем говори § 1431. а. о. гр. з. и § 902. срп. грађ. зак. О том питању расправља др. Н. Перић⁹⁾ овако: Одговор зависи од позитивног права. У српском праву су мишљења подељена. По једнима законско тумачење нема примене на свршене односе и догађаје, те по томе нема места ни горњој тужби ради повратка плаћеног или даног. То заступа и А. Ђорђевић.¹⁰⁾ По другима треба допустити *condictio indebiti*. Ово мишљење деле Гига Гершић¹¹⁾ и др. Л. Марковић.¹²⁾ И иза тога изјављује Др. Н. Перић, да је ово друго мишљење с обзиром на § 902. срп. гр. зак. правилније, јер кондикцији индебити је основ правна заблуда, а правна заблуда постоји и овде. То мишљење

1) На пом. м. стр. 54.

2) Грађ. пр., I св. 43. стр.

3) Систем I., I., стр. 104.

4) На пом. м. стр. 100. бел. 15.

5) Пфаф—Хофман, Екскурзи, I св., стр. 365.

6) На пом. м. стр. 54.

7) Систем I I стр. 104.

8) Грађ. Право, I. 43 стр.

9) На пом. м. стр. 54—55.

10) На пом. м. стр. 104.

11) Теорија о повратној сили закона, Гласник Срп. Учен. Друштва, књ. 54.

12) На пом. м. стр. 44.

заступа и Унгер,¹⁾ Вехтер (Wächter)²⁾ и Штобе (Stobbe)³⁾. Међутим су Пфаф и Хофман⁴⁾ противног мишљења. Зашто? Не кажу јасно, али изгледа, да они држе, да се не може сматрати, да се догодила правна заблуда (error juris) при исплати, која се догодила пре аутентичне интерпретације, јер је тада било одлучно схватање и тумачење протумаченог закона у доба исплате, а не како се тај закон тумачи законом накнадно донесеним, законом интерпретативним. И ми то питање тако схватамо, те не прихваћамо мишљење Унгероно, Вехтерово, Штобеово, др. Н. Перића, др. Л. Марковића и А. Борђевића. Још ћемо, да истакнемо, шта о томе питању мисли Белау.⁵⁾ Тумачећи Нов. 19. каже исти писац, да аутентично тумачење „valet in illis, in quibus interpretatis legibus locus est“ т. ј. да аутентично тумачење вреди у оним стварима, у којима би без обзира на тумачење протумачени закон могао доћи до примене, па томе исти писац додаје у 41. бел. на стр. 410. своје књиге већ поменуте, да се тим уједно решавају питања, да ли се на основу аутентичног тумачења могу употребити и т. зв. *condictio indebiti* и да ли се може поднети жалба ради ништавности на основу аутентичног тумачења.⁶⁾

Да би се прегледно изнео значај аутентичног тумачења, износимо овде, што о томе пишу Пфаф и Хофман⁷⁾. Два су главна принципа при томе:

1) У опште се држи, као да је садржај аутентичног тумачења, интерпретативног закона, важио одмах од почетка, кад је на снагу ступио протумачени закон и 2) свршене ствари остају свршене т. ј. нетакнуте. *Causa praeterita* (ствар — парница — пређашња, прошла) јесте управо она, која је довршена *пуноважном пресудом, поравнањем* (нагодбом), *исплатом* или другим нечим, које има исто дејство. Прећи ћемо на појединачно разматрање: а) пуноважна (*извршна*) пресуда; док је иначе и пресуда, која није пуноважна, довољна, да искључи утицај, дејство новог закона, овде је друкчије т. ј. и виши судија има да се држи аутентичне интерпретације, која је изашла између првосудне пресуде и решења вишег судије. Али кад други иду и даље, па хоће да допусте на основу аутентичног тумачења под извесним приликама и против извршне пресуде жалбу због ништавности, то је онда скроз погрешно; б) *поравнање* се не може нападати због аутентичног тумачења и в) *исплата*; неки хоће у овом случају да допусте т. зв. *condictio indebiti* на основу *правне заблуде* настале аутентичним тумачењем (§ 1431.), што је нетачно. Те све напомене о замашају аутентичног тумачења, па дакле и интерпретативних закона, тачно је и наше се мишљење с тим потпуно слаже.

1) На пом. м. стр. 100—101.

2) Würtemb. Priv. R. II. 152.

3) Handbuch I. 159.

4) Коментар, I. св. стр. 213.

5) На пом. м. стр. 410.

6) Исп. Пфаф—Хофмана Екскурзе, I св., стр. 364.

7) Коментар I., 212—213.

Г Л А В А IV.

СТЕЧЕНА И ПРИРОЂЕНА (УРОЂЕНА) ПРАВА.

Споменули смо напред у овој расправи,¹⁾ да је у правној књижевности разлика између *стечених* и (урођених) *прирођених* права, те пошто тамо нисмо расправљали поближе о тој разлици, то чинимо овде оно, што тамо није учињено.

Хуго Гроције, као што смо већ истакли пре, правио је разлику између *jus quaesitum ex vi juris naturalis* и *ex vi juris civilis*. Али доцније наука о природном праву створила је додуше одређени појам стечених права, али и то је учинила у противности са природним правима.²⁾ А та природна (урођена) права су по учењу приватног права она, која истичу из природне (урођене) дужности, излазе из природе човечје и једнака су за све људе.³⁾ А стечена права не излазе из човечје природе, већ је посебно право појединца којег.⁴⁾ Али том разликом није ништа постигнуто, што се тиче неповредљивости стечених права, јер начело неповредљивости вреди још више за урођена права, него за стечена права. Прва права нису могла бити одузета човеку, јер су му од природе дана, док се друга из особитих разлога могу одузети.⁵⁾ Појам природних или урођених права преузео је и аустр. о. гр. законик у § 16., где истиче, да сваки човек има природних права, „која се познају самим разумом“, због чега се човек и има сматрати као лице, особа. Последица тога је и то, да је исти законик забрањивао ропство или невољништво и извршивање власти какве у том погледу на територији, на којој је владао речени законик. А у § 17. истог законика наређује се, да се тржи, да оно, што се слаже са природним правима, постоји дотле, док се не докаже законито ограничење тих права.

По Хобесу у човечјој заједници у природном стању није било ни права, ни власти, већ само сила.⁶⁾ А по Локу власти додуше није било, али је било права. Од природе су сви људи слободни, једнаки,

1) В. ову расправу стр. 8.

2) Г. Мајер на пом. м. стр. 7.

3) Мајер на пом. м. стр. 7.

4) Ibidem.

5) Ibidem.

6) Сл. Јовановић, О Држави, Основи правне теорије III стр

независни један од других, што значи да сваки човек има од природе права на живот, слободу, власништво. Човек обдарен разумом још је у природном стању морао увиђати, да природна права постоје. Она су већ тада била позната, па и призната али у оскудици државне власти и организације нису уживала никакву друштвену заштиту. Па и у природном стању није било слободно вређати туђа права природна, а ако су та права била нападнута, била је тада допуштена самоодбрана.¹⁾

Па и § 16. а. о. гр. з. јесте излив схваћања природног права и говори о урођеним правима човековим, па и са тог гледишта и изриче, да је сваки човек правно способан, а §§ 17. и 18. а. о. гр. з. нису ништа друго до бесплодан рефлекс рационалистичког природног права, које је цветало у доба стварања аустријског о. гр. з.²⁾, а то је у 18. веку. Две су школе природног права биле, како се то види из мало час реченог. А то је конзервативна школа, којој је био представник Хобес и напредна (прогресивна) или рационалистичка школа, којој је представник био Џон Лок. Напредна, прогресивна или рационалистичка школа природног права учила је, да појединац има урођена права и то права личне слободе, којих се не може да одрекне и која су неотуђива, па и по т. зв. „друштвеном уговору“.³⁾ И по тој школи та урођена и неотуђива права чине правну границу државне власти т. ј. правну границу за моћ државне власти. И декларација човечанских и грађанских права (*Declaration des droits de l'homme et du citoyen*) издана за време Француске Револуције године 1789. изјављује такође, да постоје урођена и неотуђива права личности, права слободе, која су постала пре државе, због чега и морају да буду призната од државе.⁴⁾ Природно право изгубило је своју вредност, преживело се. На његово место је дошао позитивизам, који је ставио себи за задатак, да утврди историјске законе друштвеног живота, а никако рационалне законе, погодбе друштвеног живота. Природно право је било потпуно избачено из научне области, ну доцније се нашло правних писаца, који су почели у извесном правцу и са измењеним схватањем природног права да третирају природно право.⁵⁾

И Јелинек⁶⁾ истиче, да се испрва истицало прирођено (урођено) право као противност од стечених права, ну да се данас дошло до увиђавности, да је наука о прирођеним правима погрешна. Нема права, које се не оснива на посебном разлогу стицања. Рођењем се стичу права, али која за то још нису прирођена права.

1) Сл. Јовановић на истом месту.

2) Унгер на пом. м. стр. 253. и бел. 2. на ист. страни.

3) Др. Теодор Тарновски, Енциклопедија Права, стр. 528.

4) На ист. м. стр. 528.

5) В. о томе др. Тарновског на пом. м., стр. 213—220.

6) *System der subjektiven öffentlichen Rechte* (II изд.), стр. 335.

Г Л А В А V.

СТЕЧЕНА ПРАВА У ЈАВНОМ И ПРИВАТНОМ ПРАВУ.

Што се тиче стечених права, ту треба правити разлику између *јавног и приватног права*. Код јавног права ради се о општем интересу, док се код приватног права ради о интересу приватном, о интересу појединаца. Општи интерес иде у корист државе, у корист свију држављана, дакле ту је реч о *salus publica*, док су код приватних права у питању *jura singulorum* (права појединаца), т. ј. приватно право служи интересима појединаца¹⁾, што доказује, да је код приватног права главно егоизам, себичност, егоцентризам. Имовна и породична права обрћу се око егојизма, управо рећи егојизам им је основа, база. Ну имовна права су од много веће практичне важности, што се тиче питања о стеченим правима, него породична права, код којих не може ни бити говора о накнади какве штете.²⁾ Главно тежиште питања овог лежи на приватним имовним правима, управо на одношају државе према тим правима. Кад стоји приватни интерес напрема приватном интересу, то један другом не мора да уступа, али ако приватни интерес дође у опреку са јавним интересом, то тада приватни интерес мора да уступа испред јавног интереса, јер је општи, јавни интерес много јачи, него први, што је сасма појмљиво са напред истакнуте велике претежности општег интереса над приватним интересом. То наглашава и др. Н. Перић³⁾ истичући, да се може рећи, да свугде, где је више у питању јавни интерес него приватни интерес, нови закон нема повратну снагу. О овом питању каже Јелинек⁴⁾ ово: У свима случајевима, где настаје сукоб између општег и појединачног интереса, то је по својој природи први јачи од другог. Сваки принцип одржава своју снагу, моћ само *de lege lata* (т. ј. на основу закона, који постоје), ну законодавац је приморан, да од тога учини по неке изузетке. Из свега излази то, да стечена права не играју улогу у јавном праву, док у приватном праву имају велику важност. Јавна субјективна права дана су појединим лицима ради општег државног интереса, па по томе с променом закона мењају се законом

1) В. Мајер на пом. м. стр. 15—16.

2) Мајер на пом. м. стр. 16.

3) На пом. м. 43.

4) *System der subjektiven öffent. R.* стр. 335.

и субјективна јавна права, ако се нови закон дотиче њих. Ту не може бити ни говора о стеченим правима.¹⁾ Кад је реч о јавном праву, морамо одмах нарочито да истакнемо и кривично право, јер е и оно јавно право. Споменули смо, да у јавном праву не игра улогу стечено право, па зато морамо овде да утврдимо, да кривично право чини у правилу од тога изузетак. Правна правила „Nullum crimen sine lege“ (нема кривичног или кажњивог дела без закона) или „nulla poena sine lege“ (нема казне без закона) указују на тај изузетак, а то је, да неко лице не може бити кажњено због којег дела, које је оно учинило, а које под старим законом није било кажњиво, а под новим јесте, јер држављани мора да знају, како да се владају и којих се закона имају да држе. Уз то ако је неко лице учинило неко дело, које је кажњиво било под старим законом, а под новим није, онда извршилац дела неће бити кажњен. Исто ће тако бити кажњен блаже, ако нови закон одређује блажу казну. Ово у кривичном праву иде више под појам неповратности, неретроактивности закона, ну пошто смо говорили о јавном праву, а и кривично је право јавно право, то смо у свези с тим додирнули и кривично право. Додуше било је кривичних закона са повратном снагом, што је велика реткост и може се сматрати као неправда. Додуше немачки правници, а од наших Мих. П. Јовановић²⁾, доказују, да је ретроактивност, повратност, кривичних закона правило, а неретроактивност изузетак, а то зато, што кривично право спада у јавно право, а јавно право не зна за субјективна стечена права, те да по том не зна за неретроактивност кривичног закона³⁾. Пре свега ми смо показали,⁴⁾ да стечена права и неповратност нису истоветна, а друго држављани морају имати поуздања у закон, а нарочито у кривични закон, према којем треба да удесе своје држање, како не би били кажњени. И, Пројекат Казненог Законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, које је спремило и издало наше Министарство Правде год. 1922., заступа у §. 2. принцип неретроактивности, јер наређује овако: „Нико не може бити кажњен за дело, за које није закон пре, него што је учињено, прописао, да ће се и како ће се казнити онај, који га учини“, а у §. 3. уводи се принцип блажег кажњења, ако нови закон има блажу казну. Исти § у ст. 1. одређује овако: „Ако је по учињеном кривичном делу измењен закон, онда се примењује блажији закон“.

Рекли смо напред, да је у приватном праву егојизам једна од главних обележја. Тиме нисмо хтели, да кажемо, да је у праву главно егојизам, већ је у праву прво и главно умесност, оправданост (целисходност). Човек поједини није ту сам себе ради, нити би он могао да постоји усамљен, без друштва. Он је члан људскога друштва, па као такав постоји, живи, траје и нестаје га. Према

1) Др. Тарновски, на пом. м. на стр. 472.

2) Ретроактивност кривичних дела, Архив за правне и друштвене науке, 1920., књ. I (XVIII), бр. I.

3) В. и др. Тарновског на пом. м. на стр. 473.

4) В. стр. 18—20 ове расправе.

томе се мора водити рачуна о захтевима и интересима друштвеним, дакле и државним, т. ј. мора се интерес појединца дсвести у склад са друштвеним, па дакле и државним интересима, а да како да ће друштво и држава пазити и на интерес појединаца. То је у интересу друштва и државе. Данас се не форсира више оно: „Fiat justitia et pereat mundus“, већ „Fiat justitia et floreat mundus“, управо испред „pereat mundus“ долази начело: „bonum et aequum“ или „jus boni et aequi“, јер само тај принцип може да одржи друштво и државу. Да је човек могао сам за себе постојати, не би се удруживао, не би стварао засеoke, села, градове и т. д. Са човеком је као и са пчелом. Пчела једна без друге пропала би, нестала би. И оне живе у друштву, у кошницама по пчелињацима или у дупљама по гори. — И људско удружење донело је разне одредбе, по којима се људи имају да управљају, што показује, да су одредбе те излев удруженог живота људи, према чему треба одредбе и да одговарају вољи и тежњама човечанског друштва, управо државним смеровима. Одредбе треба да воде рачуна о напретку човечанском, о захтевима времена, савременим погледима и приликама, па се по томе морају прилагођавати времену и савременим погледима и захтевима. Окови старовремског схватања не могу остати и надаље, њих време руши и обара. Јелинек у једној својој књизи врло добро каже, да се против реке светске повеснице не могу никакви насипи поставити, јер ће река та такво дело људско разнети, као да га није ни било. А и српска пословица каже: „притиснуто јаче све на више скаче“. И доиста тешка скучавања права људских изазивала су обично отпор и промене на боље. Супрот скучавању дошле су нове слободе, које су та скучавања уклонила и поништила. То нам светска повесница казује. Притисак верски изазвао је верску слободу, а средњовековна цензура изазвала је слободу штампе. И тако долази ипак прогрес, напредак. А резултат сваког прогреса и сваке борбе, како згодно каже Божа Кнежевић,¹⁾ сад већ пок. српски филозоф, треба да буде правда, а правда је крајњи смер свега племенитог људског напора, рада, борбе, тежње, мишљења. —

*) В. Мисли Б. Кнежевића, Бр. 482.

Г Л А В А VI.

ГЛАВНИ ПРИНЦИПИ СТЕЧЕНИХ ПРАВА.

Напретку, прогресу човечијем не могу стојати на путу т. зв. стечена права. Она нису неприкосновена, али и ако нису неприкосновена, треба ипак да влада начело, да се стечена права могу повредити, управо уклонити или поништити само у општем интересу, државном интересу. С једне стране дакле не смеју стечена права пречити културни напредак, а с друге стране треба стечена права по могућности штедети, да се не би одузимала вера у закон.

Управо можемо свести принципе, што се тиче стечених права, на ова четири принципа:

1) *Први принцип*: Стечена права треба штедети, колико се год може; 2) *Други принцип*: Стечена права не смеју стојати на путу општем напретку, општем прогресу, а могу се укинути и без накнаде штете; 3) *Трећи принцип*: Гдегод је у питању нечија егзистенција, опстанак, мора се за стечено право дати накнада, а нарочито где то и иначе захтева правичност, јер данас не може законодавцу пред очима лебдети: „*summum jus, summa injuria*“, већ „*jus boni et aequi*“; 4) *Четврти принцип*: Јавно право не познаје стечена права. *Политичка* права нису никада била стечена права. И ако јавно право не познаје стечена права, ипак се може чиновнику, чије се место укине приликом преустројства звања, дати отплатина или пензија према томе, да ли је стекао право на пензију или није. А ако је неко већ стављен био у пензију, пензија се не може умировљеном одузети осим у случајевима, које закон нарочито наређује т. ј. кад умировљени не буде достојан пензије, на пр. ако буде осуђен због којег дела кажњивог, које повлачи за собом губитак службе или грађанске части и т. д. А одузети се не може пензија с тога, што је ту у питању егзистенција, опстанак умировљеног.

Г Л А В А VII.

ЗАШТИТА ГРАЂАНСКИХ СЛОБОДА. — МОЖЕ ЛИ СЕ НОВИМ ЗАКОНОМ СЛОБОДА ОДУЗЕТИ ИЛИ ЗНАТНО СКУЧИТИ? — РАЗЛИКА ИЗМЕЂУ СЛОБОДЕ МОДЕРНОГ И АНТИЧКОГ ПОЈЕДИНЦА.

Да додирнемо једно важно питање из области јавног права, а то је: „Може ли се новим законом слобода личности одузети или знатно скучити?“ Свима у држави није могуће сву слободу одузети већ стога, што не би било иначе никога, ко би државом управљао, а друго зацело се не би такав држ. сабор или Народна Скупштина нашла, која би тако што учинила, а ако би се нешто и нашла, онда би таква Народна Скупштина била онаква, какви су јој и бирачи, те такви бирачи не би ни заслужили бољу народну скупштину, а ни боље законе. А тешко би се могла наћи и таква Народна Скупштина, која би само сузила, скучила слободу личности, јер то не допушта прогрес културни, па ако би се нашла Народна Скупштина, која би учинила једно или друго, не би могло на томе остати, јер би напредак културни све то уклонио и порушио, те раскинуо законске окове и донео личностима т. ј. држављанима слободу. Напредак не може нико задржати, као што не може задржати ни ток Дунава. Просвета је чинилац, који креће свет напред. Као опруга у часовнику својом експанзивношћу даје просвета импулса, даје живота друштву, држави. Просвећени народи тежиће све то више за што већом слободом, за што већим културним напретком, па ће то и постићи, јер ће о тој тежњи за напретком и правом слободом водити рачуна и законодавство. Има, где су слободе зајамчене уставом. А то јемство је јаче од оног, што га даје обичан закон. Тако су устави америкашки, француски, енглески, наш и други зајемчили слободе држављана. А устав је много теже променити него закон т. ј. обичан закон. Наш устав у чл. 5., а у првом ставу нарочито одређује, што се тиче личне слободе, овако: „Ујемчава се лична слобода“, у чл. 11. изјављује се: „Стан је неповређен“. Чланом 12. ујемчава се „слобода вере и савести“. Чл. 13. каже: „Штампа је слободна“. Чланом 14. се даје „слобода удруживања, збора и договора.“ Чл. 17. обезбеђује „неповредност тајне писама, телеграфских и телефонских саопштења“.

Споменули смо напред,¹⁾ да човек може да постоји само у друштву, због чега се и удруживао у засеоке, села, градове и т. д. Па и француски правни професор Дигуи²⁾ наглашава то исто казујући, да човек не може друкчије да опстане, већ само у друштву; он постоји само у друштву и кроз друштво. Замислити човека изолованог, усамљеног, значи замислити нешто, што не постоји. И кад је човек упућен на друштво, кад мора у друштву да живи, онда мора друштво, па и појединац бити заштићен законом, јер треба, да постоји само зависност од закона, а не од прилика. И друштво тежи тој независности и само на таком напретку може да почива човечно, хумано, и слободно друштво.³⁾ Свакако је општи интерес јачи од интереса појединца, али ипак има случајева, где се мора имати на уму и посебни интерес. То захтева не само посебни, индивидуални интерес, већ и државни, јер се и држава има да брине за појединца. Пре је главно био т. зв. Менчестерски принцип: нека плива, ко пливати може т. ј. у привредном и социјалном погледу, а држава се није бринула за појединца. Али мало по мало се то мењало, а нарочито онда, кад је социјологија (наука о друштву) почела да преотима мах, поводом чега је почела и држава, да се све више и више брине и за интересе појединца. Оно истина и само се друштво брине за појединца, али је дужна држава то у првом реду да чини, јер ако буду држављани пропадали, то ће се основ државни да руши, те ће и држава претрпети голему штету. То показује, да и држава мора да буде пажљива према својим држављанима, дакле према појединцу. Али нема апсолутних правних скучавања, ограничења за државу у њеном одношају према појединцу, па их нема ни у основним, уставним законима⁴⁾ Разлика између положаја античког и модерног, данашњег појединца према држави са правног гледишта лежи само у томе, што је данас слобода појединца призната од државе нарочито и то у оквиру закона, док се слобода античког појединца толико само по себи разумевала, да није никад ни била законом обележавана или нарочито признавана.

1) В. ове расправе. стр. 30.

2) На пом. м. стр. 120.

3) В. Б. Кнежевића Мисли, бр. 465.

4) Јелинек, Allgem. Staatslehre, стр. 303

Г Л А В А VII.

ЗАШТИТА ГРАЂАНСКИХ СЛОБОДА. — МОЖЕ ЛИ СЕ НОВИМ ЗАКОНОМ СЛОБОДА ОДУЗЕТИ ИЛИ ЗНАТНО СКУЧИТИ? — РАЗЛИКА ИЗМЕЂУ СЛОБОДЕ МОДЕРНОГ И АНТИЧКОГ ПОЈЕДИНЦА.

Да додирнемо једно важно питање из области јавног права, а то је: „Може ли се новим законом слобода личности одузети или знатно скучити?“ Свима у држави није могуће сву слободу одузети већ стога, што не би било иначе никога, ко би државом управљао, а друго зацело се не би такав држ. сабор или Народна Скупштина нашла, која би тако што учинила, а ако би се нешто и нашла, онда би таква Народна Скупштина била онаква, какви су јој и бирачи, те такви бирачи не би ни заслужили бољу народну скупштину, а ни боље законе. А тешко би се могла наћи и таква Народна Скупштина, која би само сузила, скучила слободу личности, јер то не допушта прогрес културни, па ако би се нашла Народна Скупштина, која би учинила једно или друго, не би могло на томе остати, јер би напредак културни све то уклонио и порушио, те раскинуо законске окове и донео личностима т. ј. држављанима слободу. Напредак не може нико задржати, као што не може задржати ни ток Дунава. Просвета је чинилац, који креће свет напред. Као опруга у часовнику својом експанзивношћу даје просвета импулса, даје живота друштву, држави. Просвећени народи тежиће све то више за што већом слободом, за што већим културним напретком, па ће то и постићи, јер ће о тој тежњи за напретком и правом слободом водити рачуна и законодавство. Има, где су слободе зајамчене уставом. А то јемство је јаче од оног, што га даје обичан закон. Тако су устави американски, француски, енглески, наш и други зајемчили слободе држављана. А устав је много теже променити него закон т. ј. обичан закон. Наш устав у чл. 5., а у првом ставу нарочито одређује, што се тиче личне слободе, овако: „Ујемчава се лична слобода“, у чл. 11. изјављује се: „Стан је неповређен“. Чланом 12. ујемчава се „слобода вере и савести“. Чл. 13. каже: „Штампа је слободна“. Чланом 14. се даје „слобода удруживања, збора и договора.“ Чл. 17. обезбеђује „неповредност тајне писама, телеграфских и телефонских саопштења“.

И Борст¹⁾ је истог мишљења, јер и он каже, да то питање спада у област доктрине, науке, па да се законодавац тим питањем нема да бави, јер није његово, да примењује закон, већ је то ствар сучева. Тако ова два правника, док Блондо²⁾ куди француско законодавство, што је пропустило, да стави норме мало час споменуте. То чини и Реберг³⁾ и Вебер⁴⁾. Ми смо горе истакли наше мишљење, по којем би требало, да законодавац постави норме о временском дејству и ограничење тога, као и о стеченим правима, јер ако би се то препустило потпуно науци, теорији, то би због спорности, која међу научењацима може да наступи, могла наступити неизвесност и несталност о појму стечених права, док ће појам стечених права и временског дејства, управо ограничења тога дејства, законом одређен бити много одређенији и сталнији.

1) J. N. Borst, Über die Anwendung neuer Gesetz auf früher entstandene Rechtsverhältnisse, (Bamberg) § 1-6.

2) Blondeau, Sur l'effet retroactif des lois, p. 13, бел.

3) Rehberg, Über den Code Nap. und dessen Einführung in Deutschland стр. 86. и даље.

4) Über die Rückanwendung positiver Gesetze mit besonderer Hinsicht auf neuere Gesetzveränderungen deutscher Staaten, стр. 23, и даље.

Г Л А В А IX.

ТРАНЗИТОРНИ ЗАКОНИ ИЛИ ПРЕЛАЗНА НАРЕЂЕЊА.

Сад ћемо да пређемо на т. зв. *транзиторне законе или прелазна наређења*.

Под транзиторним законима обично се разумеју т. зв. уводни закони т. ј. поближа наређења или одредбе о том, кад почиње да важи један нарочити закон.¹⁾ Али има транзиторних закона и у ужем смислу,²⁾ а то су закони, који успостављају посреднички прелаз између правног стања, које се има да уклони, и новог правног стања, које има да се заснује. Ти транзиторни закони (у ужем смислу) зову се и „прелазна наређења“. Др. Тарновски³⁾ резонује о томе питању овако: „Нови закон укида и замењује стари од почетног момента свога дејства. Кад се врше законодавне реформе крупне по размери и категоричке по принципима, онда се непосредна замена старог права новим показује често тешка, па због тога није пробитачна. У таквим случајевима нови закони прописују нарочита прелазна наређења“. Томе Др. Тарновски нарочито додаје, да је прелазних наређења било и у руском законуку о сељацима од 19. фебруара 1861. год., којим су законом били ослобођени сељаци руски. А спомиње и то, да и наш Видовдански Устав има нарочити одељак и то XIII. који говори о прелазним наређењима. И др. Н. Перић⁴⁾ помиње т. зв. прелазна наређења т. ј. нарочите одредбе, које се доносе при промени закона и у којима се „регулише однос старог и новог закона“ т. ј. тим прелазним наређењима „одређује се, које ће питање бити расправљено по старом, а које по новом закону“. По мишљењу д-ра Н. Перића тиме се олакшава посао суду, јер би иначе суд био често у недоумици, да ли би извесан случај подвео под стари или нови закон. За срп. грађ. законик прелазна се наређења налазе у закону од 22. августа 1844. (Зборник V. 331.)“ За аустр. грађ. зак. прелазна наређења налазе се у т. зв. промулгационом патенту (Kundmachungspatent) од првог јуна 1811., који је стављен испред грађ. законика.

1) В. Пфаф—Хофмана Екскурзе, I. св. стр. 124. т. 2.

2) Пфаф—Хофман на истом м., стр. 124. бел. 8а.

3) Енциклопедија права, стр. 471.

4) Основи грађ. права, општи део, стр. 43.

Г Л А В А X.

ПОЈЕДИНИ СЛУЧАЈЕВИ СТЕЧЕНИХ ПРАВА И ЊИ- ХОВА ЗАШТИТА.

Говорили смо¹⁾ већ о личним статусима, а нарочито о правној и делатној способности. Овде хоћемо, да бацимо поглед на пунолетство т. ј. да ли се пунолетство може сматрати као стечено право према новом закону. И пунолетство је у свези са делатном способношћу, па иако делатна способност не значи право, већ само претпоставку, да извесно лице може да стече права и да их има, то ипак друкчије стоји са пунолетством постигнутим, јер се такво пунолетство из практичних легалнополитичких разлога сматрало стеченим правом, јер би иначе настале велике незгоде и заплети правни, кад би онај пунолетни, који је као такав постао под владом старог закона, постао новим законом малолетним, пошто би се укинута туторства морала и опет успоставити. И аустријско је законодавство у више маха изрекло, да они, који су постали под старим законом пунолетни, остају то и под новим законом, све ако не би по новом закону били пунолетни. Тако је било, кад су повраћене земље, које је био Наполеон I. освојио; тако је то било и год. 1849. после италијанског рата и у промулгационом патенту за Ердељ.²⁾ И Др. Н. Перић³⁾ истиче такође, да онај, који је оглашен за пунолетног под старим законом, остаје пунолетним и под новим законом, све и ако би нови закон тражио за то оглашење већи број година. Ту Др. Перић узима само случај, кад се неко прогласи пунолетним (т. зв. *venia aetatis*), ну то важи и онда, кад је неко постао пунолетним тако, што је постигао извесни број година, на пр. 21. год. (по нашем и француском закону), 24 год. (по аустр. закону) и т. д., јер нема разлога, да се ту прави каква разлика. Да се постигнуто пунолетство одржава и под новим законом, ма да исти има друкчије одредбе, што се тиче постизавања пунолетства, то не излази из појма стечених права т. ј.: из тога што би се постигнуто пунолетство сматрало као стечено право,⁴⁾ већ су ту по среди легалнополитички разлози, како смо то малочас већ нагласили.⁵⁾

1) В. ову расправу на стр. 14—15.

2) Пфаф—Хофмана, коментар I св., стр. 160.

3) На пом. м. стр. 43.

4) Тако мисли и др. Н. Перић на истом м., в. бел. претходну.

5) В. Пфаф Хофмана на пом. м. стр. 160.

Ако нови закон прошири или сузи делатну способност жена, то се нови закон одмах примењује на све женске; оне не могу, ако би се њихова права скучавала, позивати се на неко стечено право за већу делатну способност.¹⁾ То све вреди и за проглашење извесних лица *расипачима*. А што се тиче облика проглашења неког лица расипником, ту вреди правило: „*tempus regit actum*“.²⁾

Већ смо у овој расправи³⁾ нагласили, да се стечена права не односе на т. зв. *породична права*, већ само на *имовна права*. Питање настаје, да ли се стечена права односе и на т. зв. право о брачним добрима, о брачном имању (брачна имовинска права), а нарочито на право законско о брачном имању. Има их који заступају мишљење, по којима се стечена права не односе на брачна имовинска права, док је већина мишљења противног. И ми смо овог последњег мишљења, јер се и код брачног имовинског права ради управо о имовини и имовинским правима, на које се односе стечена права, а и прво мишљење се противи начелу о поузданости закона, јер је свакако могуће, да је изостало склапање брачног уговора баш с обзиром на закон, који је на снази.⁴⁾

Што се тиче *застарелости* и *одржаја*, ако је застарелост наступила и одржај постигнут, онда се то има сматрати као стечено право. А ако је застарелост тек започела по старом закону, онда се мора довршити по новом закону. То је правило.⁵⁾ Али аустр. право (в. промулгациони патент од год. 1811., одс. VI.) полазећи са погрешне претпоставке, да већ започета застарелост ствара стечено право, одређује као и француско право (art. чл. 2281.), да се застарелост (ту се разуме и одржај) има просуђивати по старом закону, и што се тиче рока, као и других претпоставака, а и што се тиче дејства, а никако по новом закону, ма да је застарелост само започета, а није довршена под владом старог закона. То правило мора имати по схватању Пфафа — Хофмана⁶⁾ ова три ограничења:

1) Ако би рок за застарелост био по старом закону много већи, него нови рок т. ј. рок по новом закону, да се онај, у чију корист иде застарелост, може одрећи рока протеклог до новог закона и да може отпочети застарелост по новом закону. Тако што се разуме и само по себи. А то је изречно потврђено и у аустр. промулгационом патенту од 1811. год. у одс. VI.

2) Друго ограничење, које у закону нигде није утврђено а које се само од себе разуме, јесте у томе, да, ако нови закон отклони какав случај застарелости, тиме руши или поништава недовршене застарелости и њихов замашај, ако те застарелости спадају под случај застарелости укинуте новим законом.

3) Треће, али проблематично, ограничење је ово:

1) В. Пфаф—Хофмана, коментар, I. св. стр. 160.

2) В. претходну бел.

3) В. Пфаф—Хофмана на пом. м. стр. 161. и стр... ове распр.

4) В. Пфаф—Хофмана на пом. м., стр. 161.

5) В. и др. Н. Перића на пом. м. на стр. 43.

6) На пом. м. стр. 165—166.

Ако се и уколико се узме, да мора, да буде пропорционалног обрачунавања онде, где иза повлашћене личности долази неповлашћена личност или обратно тако, да против једне отпочне застарелост, а против друге да се наставља, то се мора подузети исто обрачунавање у истом обиму и онде, где је иста личност по старом закону повлашћена, а по новом закону није или обратно. А како стоји са *положајем чиновничким*? Може ли се такав положај — разуме се сталан — одузети? Да се привремени положај чиновника може одузети, само се по себи разуме. А и стално место може се одузети чиновнику приликом реорганизације или преустројства чиновничког или стављања чиновника на расположење, све то путем закона.¹⁾ Чиновници стално намештени заштићени су против самовољног отпуштања *административним* путем, па били ти чиновници постављени именовањем или избором,²⁾ али *путем закона* могу да изгубе своје звање и свој чиновнички положај, а што бива, како споменусмо, при преуређењу, реорганизацији власти. Материјални разлози од великог значаја говоре зато, да се даде накнада за одузето стечено право, па је и постало начело, да *плате и пензије чиновничке* не смеју, да буду оштећене ни при промени законодавства, а то је начело у Немачкој тачно одржавано,³⁾ иако се не може оспоравати држави формално овлашћење, да мимоиђе поменуто начело.⁴⁾

И Јелиник⁵⁾ тврди, да се законски утврђена плата и мировина већ постављених чиновника не може смањивати, ну додаје томе одмах, да ништа државу не пречи, да плате у будуће постављених виших функционера, па ма из редова већ до сада намештених чиновника, по вољи одреди, јер право на унапређење не постоји. Ни по нашем чиновничком закону не припада то право поједином чиновнику, већ једино чиновници једне струке имају за *ту струку* првенство пред чиновницима друге струке (чл. 61 ст. 1. грађ. зак. чин.). Ну како ће се то одабирање извршити, о томе говори 2. ст. истог члана. Слободан Јовановић⁶⁾ сасвим тачно каже, да чиновник нема стечено право на прелаз из ниже у вишу групу, али ако нема право на унапређење, има право на перијодску повишицу плате. По чл. 243. најновијег нашег чиновничког закона службеници, за које се донесе одлука, да се не преводе, ако су по досадањим законима стекли право на пензију, пензионисаће се по тим законима, дакле им је очувано право на пензију, па по томе и пензија, а ако нису стекли право на пензију, отпустиће се из државне службе и добиће у име накнаде своју двомесечну дотадању систематску плату са додацима на скупоћу, ако су били мање од пет година у непрекидној државној служби, а своју тромесечну досадању систематску плату са додацима на скупоћу, ако су били најмање пет година у непрекидној државној служби. То све

1) В. чл. 224 ст. 1 и 4. зак. за грађ. држ. службенике.

2) В. Мајерову монографију: Der Staat und erworbene Rechte, стр. 38.

3) Мајер на пом. м. стр. 41.

4) В. претходну бел.

5) System der subj. öffent. R., II. изд. стр. 337.

6) Уставно право Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, стр. 369.

значи, да они, који су стекли право на пензију, добијају пензију, а који то нису стекли, имају право на двомесечну и тромесечну отпремину, те је тиме очувано начело, по којем се додуше може законом укинути чиновничко место, али за то се мора дати чиновнику отпремина или пензија према томе, да ли је стекао право на пензију или није.

Смањење пензије није допуштено, јер колико је стечена пензија стечено право, толико је пензија и питање егзистенције, опстанка, и то не само пензионара, већ и његове породице.

Што се тиче *порезних ослобођења*, иста нису стечена права, те се могу увек укинути, кад то законодавац нађе за добро. Укидање порезних ослобођења значи наметање нових пореза, па кад законодавац може да постави или уводи нове законе, може порезна ослобођења и да укине. Непосредни порези код Атићана значили су сужавање слободе¹).

Да пређемо на питање, да ли се могу стечена права *делимице*, парцијално, укинути.

И делимице се могу укинути стечена права, али то само онда, ако није укинут читав институт стечених права, о којем се ради, јер ако је сав институт стечених права укинут, онда дакако ни делимице не могу остати на снази таква стечена права. Иначе се могу стечена права и делимице укинути, а у том случају има да се и накнада даде делимице, уколико је давање накнаде уопште уместо. Како је већ пре²) назначено, укидање стечених права може се извести на двојаки начин: *законом* и *управном*, административном одлуком. Кад се законом укине које стечено право, ту нема противљења, јер се закону мора покорити свако. Али ако се стечено право укине којим управним актом, па тај акт буде неправедан, противзаконит, тада власник стеченог права има право, да тражи заштиту против повреде нанесене му од управне власти. За то има више путева и начина: *судским путем*, *правним леком* против одлуке ниже области на вишу власт, па и највишу власт, *жалбом* држ. савету, а може се против тога устати и пред *парламентом*: *кратким питањима*, *интерпелацијом* и т. д.

Управна власт не сме да вређа стечена права. По правној науци има стечених права према управи, администрацији.

Потребно је, да интерес рекламанта буде основан на стеченом праву, које се налази повређено којим актом административним. — *Рекурсу* (жалби) ради прекорачења (злоупотребе) власти (*recours d'abus*) има места у 4 случаја: 1) због *ненадлежности* (*incompetence*) 2) због *погрешке у формалностима* (*vice de forme*) 3) због *скретања власти са законитог пута* (*detournement de pouvoir*) и 4) због *повреде закона и стечених права* (*la violation de la loi et des droits acquis*).³)

Овде одмах настаје питање: „Шта да се ради, кад се закон о укинутом стеченом праву којем не извршује, као што треба?“ И ту оште-

¹) В. Јелинека Allg. Staatslehre, II, изд. стр. 298.

²) В. ову расправу на стр. 18.

³) Maurice Hauriou (Морис Орију), *Precis de Droit Administratif et de droit public general*, 1903. год., стр. 291—296.

ћени или власник стеченог права има право, да тражи заштите против нетачног или незаконитог извршења законског наређења.

Споменуто је¹⁾ већ, да се власницима може дати накнада; може, али не мора. А колика та накнада да буде? О накнади може и сам закон да донесе одредбе т. ј. да истакне, колика се накнада има дати. А свакако би и било практично, кад би закон установио, колико се има у име накнаде дати, ако се накнада има у опште дати. Шта више ми држимо, да је такво установљење накнаде потребно, кад се већ мора дати накнада. Сасвим је природно, да о накнади нема ни спомена онде, где се накнада никако не даје и где се нарочито установљује, да се стечена права без икакве накнаде укидају. Има таквих права, где у опште не може бити ни речи о накнади каквој, на пр. код укидања племства. Српски устав од 1903. год. у свом члану 8. одређује, да у српској држави нема и не може бити племићства, па је та установа пренесена или унесена и у Видовдански Устав од 1921. год. у чл. 4. ст. 2., где нарочито стоји, да се „не признаје племство, ни титуле, нити икаква преимућства по рођењу“, а за то укидање не може нико ни тражити, а ни добити никакве накнаде, јер пре свега племством себе издржавао, нити од тога живео, а и треће, племство је средње-вековна установа, која се преживела, те стоји у сукобу са данашњим схватањем и погледима на живот друштвени и државни. Нарочито стоји у сукобу са погледима српског народа, код којег је давно нестало племства т. ј. онда, кад је српско царство пропало и под Турке потпало, јер тада се један део племства истурчио, а онај део племства, који је стао и остао уз народ, постао је раја као и сав народ српски, који је остао под Турцима.

По Маћејевском²⁾ Србија и Русија нису основали своје државно уређење на систему повластица, па нису ни знали за сталешку борбу, којом се одликује државни живот Чешке, Пољске и Угарске, а то зато, што су били угњетени од Татара т. ј. Руси, и Турака т. ј. Срби. Како се види, и Маћејевски изриче готово исту мисао у овој ствари, као и ми, само другим речима.

У Аустроугарској су добијали Срби племство, ну то је било или аустријско или угарско. И то племство данас нема никакве вредности. Додуше код нас има бивших племића, који и данас употребљују племство и надимке скопчане с тим племством. То показује, да би требало издати посебан закон о забрани употребе племићског надимка и племства уопште под претњом оштрије казне, као што је то већ учињено у Немачкој Аустрији, где се шта више даје награда ономе, који пријави неког, који се служи племством.³⁾

1) В. ову расправу 31. стр.

2) Hystoria prawodawstwsłowianskich, св. 1. стр. 108 и 109, исп. и др. Тарновског Увод у историју словенских права, стр. 140.

3) Ми држимо, да би се у Хрватској, Славонији и Срему могла употреба племства казнити по § у 320 к. з.

Држава је често приморана, да укида стечена права. Тако мора покаткад извршити т. зв. *експропријацију* (одузимање власништа уз накнаду), *конфискацију* (одузимање власништва без накнаде), *комасацију*, *аболицију* или укидање *породичних фидејкомиса*, *одузимање приватних железница* (подржављење железница приватних), *укидање десетка* или *хака* или уопште *растеређење земљишта*, о чему ћемо доцније посебно говорити.

Одређење свих горњих државних аката јесте управо излив империјума државног. Држава неће без невоље укидати стечена права, а још мање је може при том руководити обест, јер држава мора имати пред очима не само општи интерес, већ и интерес појединаца, само што побеђује општи интерес, кад дође у опреку са интересом појединчевим, па по томе ако ова два интереса не дођу у сукоб, држава ће пазити и потпомагати интерес појединчев, јер у модерној, данашњој држави личности су призната т. зв. *субјективна јавна права* према држави, која се данас сматрају у истини као права, а не само као рефлекс јавног права. Појединци као *објект државне власти* су *субјекти дужности* (Pflichtsubjekte, les sujets du devoir), а као *чланови државе* су напротив *субјекти права, правни субјекти*.¹⁾ Држава вршећи укидање стечених права чини то као држава својом политичком моћу, својим суверенством, а не као фискус или епар, јер у таквом својству је она само приватноправна личност, а не јавноправна, па као таква нема права да задира у туђа приватна права, јер задирући у приватна права задира у друштво, друштвени живот својих држављана, јер су сва приватна права социјална, друштвена права. Јелинек²⁾ истиче, да тако схватање постоји у Немачкој, али да је продрло уверење, да је држава и с обзиром на противност између јавног права и приватног права ипак једна јединствена личност, па да је по томе фискус само особити правац те личности, али ту Јелинек одмах допушта, да је врло споран проблем, где је фискус субјект и објект јавноправних захтева, а где је то код приватноправних захтева, те тако изгледа да је још увек оправдано мишљење, да фискус нема права на задирање у приватна права појединаца.

Начело неприкосновености власништва (својине) значи предати или извргнути друштво глупости, тврдоглавству и пркосу, крајњем злочиначком егојизму (себичности) појединог човека, како то каже Ијеринг³⁾. А интерес друштва пречи је од интереса појединчевог, шта више друштвени интерес је и његов. Према томе мора бити власништво ограничено, а та се ограничења свде на право нужде, право невоље друштвене⁴⁾. И *установљење пута преко туђег земљишта*, т. зв. *пута по невољи* или *из невоље* (нужног пута), јесте ограничење власништва. Ту се задира у туђе право у интересу појединчевог, а то бива на основу закона, који се доноси са општег гледишта. Таку је установу познавало и римско право, а и модерне државе имају

1) Јелинек, на пом. м. стр. 395.

2) На пом м. на стр. 374.

3) В. монографију његову: Der Zweck im Rechte, I. св. стр. 409.

4) В. претходну бел.

такве установе. И у Хрватској и Славонији донесен је земаљски закон о „нужним путевима“ 30. IV. год. 1906.¹⁾

Експропријација се сматра по општем схватању задирањем у својину власништва, дакле као абнормалност, ну Ијеринг²⁾ се не слаже с тим мишљењем. Он држи, да се то мишљење оснива на индивидуалистичкој теорији о власништву, док он напрема томе истиче своју теорију, теорију друштвену о власништву (*gesellschaftliche Eigentumstheorie*). Та теорија иде за тим, да измири интересе друштвене са интересима власниковим, и она ствара од власништва практичан институт, који је способан за живот, без чега би власништво постало проклетство друштвено, па и то не само онда, кад би општа невоља наступила, већ и кад би настала невоља и по појединца. Оном првом иде у сусрет експропријација јавног права, а овом другом експропријација приватног права.

И код *комасације* се изводи експропријација, само што овде редовно добија власник накнаду за одузето земљиште у другом земљишту. Комасацију³⁾ римско право није познавало. А и путем *адјудикације*, *узукапије* (одржаја) и *акцесије* (прираштаја) задира се у право својине. Ијерингова је основна мисао у његовој теорији, да приватна права имају обележје друштвено, социјално т. ј. у његовој теорији лежи мисао о друштвеном обележју, карактеру, приватних права. Како је потирање стечених права од особите важности, то се само по себи разуме, да се то укидање стечених права мора законом прецизирати, тачно, обележити, како би се избегло неправедно и обесно потирање стечених права. Нарочито то вреди, ако то укидање имају да изведу управне власти. Појединац, који и онако још није довољно васпитан у друштвеном духу или правцу, те га врло много осваја егоизам, себичност, а далеко је од њега алтруизам, тешко осећа одузимање стеченог права, те се тешко томе и прилагођава. А та прецизност и тачност у закону иде у корист државе саме, јер што је тачнији и одређенији закон, тим ће га и држављани боље схватити, а и власти ће га тачније и примењивати.

Приватно је право претежно основано на себичности човечјој, а у други ред долази потреба, која изазива или ствара приватно право. Код општег, јавног права основ је општи интерес, а не интерес појединаца. То треба довести у склад, ако приватно и јавно право дођу у сукоб. Јавно право као јаче победиће, ну при том треба ићи за тим, да то прође без великих трзавица, јер и при укидању стечених права треба данас имати на уму: „*floreat mundus*,“ па да уистину „*jus privatum sub tutela juris publici latet*.“

Укидање стечених права не сме представљати насиље или укидање слобода, јер укидање слобода изазива отпор по оном: „притиснуто јаче све на више скаче“. Тако је ограничење личности т. ј. права личности изазвало признање разних слободина на пр. верска несно-

1) У Аустрији је такав закон још раније донесен.

2) На пом. м. стр. 411.

3) Доцније о томе више.

шљивост довела је до сазнања и представе верских слобода, а цензура новинарска и штампарска до слободе штампе.¹⁾ И неправедним поништавањем или укидањем стечених права и слобода не постижава се напредак, већ обратно: назадак, што се противи модерном начелу: „Fiat justitia et floreat mundus“. Приватни интерес има да се штити против приватног интереса и држава га штити. То захтева и државни интерес, те ће мудра државна политика на том настојавати. Али где дође приватни интерес у колизију са општим, државним интересом, ту приватни интерес мора уступити испред општег интереса. Став у т. зв. „човечанским правима“: „La propriété est inviolable et sacrée“ нема безизузетну вредност напрема јавном праву,²⁾ те имовна права могу бити експропријасана. Право експропријације је једно од најјачих оруђа, којим је држава грађанско друштво ослободила од окова застарелог правног стања.³⁾ Начело експропријације значи, да државна власт, јер је државна власт, може ради јавних, општих интереса, да стави изван снаге приватна права, кад то затреба. На то се становиште ставио и 29. чл. устава Краљевине Италије: „Свака је власттина без изузетака неприкосновена. Али кад *јавни интерес* законски то захтева, може се власттина одузети уз правичну накнаду према закону.“ И данас још увек важи принцип неприкосновености властине, приватног власништва, али важи уједно и претпостављање јавног интереса приватном интересу, јер само тако не може бити укочен напредак државни, напредак људски. Опште је познато, да друштво људско мора напредовати, иако споро, јер има перијола, кад друштво напредује, а има и кад назадује, на пр. за време ратова, а особито великих, многа тековина се упропасти, као што је то било и у прошлом светском рату. Тада нема напретка, већ има назатка. То се постепено мора да поправи. Зна се, да се закони доносе у духу времена, у којем се стварају. И кад се не би могле мењати и преиначавати установе узаконе старим законом, онда би то значило, да се правне прилике не могу мењати на боље, да се не могу уклањати штетне старудије, које сметају напретку друштвеном, па дакле и државном. Међутим тако не бива. Нови дух уклања стари дух и старовремске установе, а на њихово место ставља установе новог времена. Нови принудни закони (*jura cogentes*) уништавају из јавноправних разлога права, која постоје, или дају правно већ квалификованим радњама или приликама другу квалификацију.⁴⁾

Према томе прописи досадањег права, који по схватању новог права не одговарају или се противе јавном реду или поретку или моралу, престају или не могу да се примене, чим ново право стане на снагу.⁵⁾

Управо се може рећи, да се ту понајвише у борби налази приватно право са јавним правом, јер иако је истина, да је приватно право мо-

1) В. ову расправу на стр. 30 и 51

2) Max v. Seydel, Vorträge aus dem allgem. Staatsrechte, стр. 86—88.

3) Seydel на истом м.

4) Pfaff—Krainz—Ehrenzweig, System des oest. allgm. Privatrechts, V. изд., I св., стр. 67—68.

5) В. претходну бел.

гућно само на основи јавног права, то с друге стране јавно право стоји напрема приватном праву сасвим самостално.¹⁾

Јавно је право дакле јаче од приватног права и гдегод долази јавни интерес у рачун напрема приватном интересу, ту јавни интерес побеђује, као што је то већ наглашено. Из тога излази, да приватно право може да постоји само утолико, уколико не долази у сукоб са јавним правом, са јавним интересом. А то значи, да посебни правни институт, установе, и правне норме морају бити прожете у модерној, правној држави тиме, да држава има права, да оствари опште, јавне интересе према посебним интересима привредних и социјалних група у оквиру друштвеног развитка, јер се само тако може добро развијати државни, па и друштвени живот. То већ показује јасно, да се не може говорити о „стеченим правима“ у сваком погледу или бар још мање о каквим непроменљивим стеченим правима. И ако се данас говори о стеченим правима, то ће рећи, да има случајева и то у приватном праву, где није оправдано, да се т. зв. стечена права укидају без накнаде, а и да не би требало без потребе та права укидати, јер самовољно укидање тих права ствара трзавице и ствара неправду, а модерна држава треба то да избегава, јер њој није главно начело: „pereat mundus“, већ „floreat mundus“, па ма претходило оно: „Fiat justitia“.

Пре²⁾ је споменуто, да се т. зв. стечена права могу уклонити на два начина: управним и законодавним путем. Управним путем бива преко управних власти, који експропишу имање или врше комасацију.³⁾

Експропријација је заведена још у 14. столећу у Француској и то т. зв. ордонасом Филипа Лепог од год. 1303., а и код Немаца се налази трага експропријацији у средњем веку,⁴⁾ а увео ју је и закон баварски, lex bavarica, а год. 1791. и француски устав у свом члану 17. донео је одредбе о експропријацији.

Је ли било у *старај српској држави* експропријације? Њој не могосмо наћи трага у *старај српској држави*, а држимо, да она тада није ни била потребна, јер је у средњем веку и у нашој држави био владар господар васцеле земље у држави, те је владар могао дати земље, ако је потребна била за јавне или државне интересе. Појединац се губио према држави. Имања појединаца су била заштићена према приватним, али не и према држави. Да су стари српски владари располагали земљом по својој вољи, то потврђују најбоље хрисовуље, златопечатне повеље.

Експроприсати се могу непокретнине (на пр. замљишта), а и покретнине (на пр. коњи за војништво). Питање настаје, да ли се могу експроприсати и материјална добра. Држимо, да то може бити.

1) Јелинек на пом. м. стр. 374.,

2) В. стр. 18. 40 и 42. ове расправе.

3) У ужој Војводини (Бачкој, Банату и Барањи) изводе судске власти комасацију, док у Хрв., Слав. са Сремом изводе то управне власти.

4) Handwörterbuch der Staatswissenschaften издан од д-ра Конрада, д-ра Лексиса, д-ра Елстера и д-ра. Ленинга. (Loening), III. св., стр. 960.

То мишљење заступа и Мајер (Meyer).¹⁾ Тако се могло по немачком патентном закону од 7. априла 1891. год. (§ 3.) одузети патентно право уз накнаду, ако се проналазак по наређењу државног канцелара имао да употреби у корист јавног благостања. Код експропријације мора бити увек накнада дана, јер се експропријација врши управним путем, а постоји начело, да ако се законом укидају права на пр. ако се законом мења *читаво једно правно стање*, ту не мора бити увек накнаде штете, ну ако се стечена права укидају управним путем, као што је то код експропријације, тада мора бити накнаде, јер ту се преноси или укида *поједино имовно право*. Постоји међу аустр. правницима спор о томе, да ли се експропријација може извести само на основу *посебних закона*, као што мисли проф. Гринхут (Grünhut²⁾), или да ли се може извести експропријација управним путем на основу опште одредбе § 365. аустр. о. гр. зак., као што мисли Пражак (Pražak).³⁾ Уопште је најважније питање код експропријације, на који начин да се установи, да у поједином случају постоји јавни интерес, који захтева експропријацију. То је питање у разним државама разно решено. Тако се у Баварској законом установљују поједини случајеви експропријације; у Француској, Пруској, Виртенбергу и Бадену одређено је да виши државни орган може да даје право на експропријацију, а у Енглеској, Швајцарској, немачким слободним градовима, у Француској код већих предузећа, у сваком поједином случају има се законом допустити експропријација.⁴⁾ А у Аустрији је то питање спорно, како смо напред истакли. Толико о експропријацији, а сад прелазимо на *комасацију*. Експропријација и комасација имају утолико сличности, што се и у једном и у другом случају *одузима* власнику *ствар*, али разликују се у више тачака:

1) Код комасације се даје у правилу накнада у нарави, док се код експропријације даје накнада само у новцу⁵⁾. 2) Код комасације се одузима само земљиште, док се код експропријације одузимају непокретне ствари уопште и покретне и 3) Код експропријације се одузима ствар појединаца из чисто јавних интереса, док се код комасације одузима ствар у првом реду из разлога приватноправних интереса, а у другом реду се ради о јавном интересу, дакле посредно. Код комасације се склапају или састављају раштркана земљишта у један комад, да би се тако унапредила привреда појединаца, па тако посредно и привредни, економски, напредак државни. Пре је била комасација законом отештавана, а у позније доба иде законодавство комасацији т. ј. извођењу комасације на руку, јер поставља све блажије увете. Наш народ гледа попреко на комасацију и и колико год може, противи јој се. Али кад се ствар доврши и ко-

1) на пом. м. на стр. 19.

2) Enteignungsrecht, стр. 96 и даље.

3) Das Recht der Enteignung in Oesterreich, Prag 1877., стр. 82 и даље.

4) B. Mayer-a на пом. м. стр. 18.

5) По србијанском закону од 15-III-1866. и 17-I-1896 о заузимању прив. непокретнина за општенародну потребу, § 1. ст. 2., код експропријације се даје накнаде у новцу или *земљи*.

масација одобри, онда се с комасацијом помире и не би пристали, да се поврати старо стање. Разлози, који се износе против комасације, јесу: 1) сиротиња нема, где да пасе стоку, кад се комасација спроведе; 2) ако удари град (лед), неће потући све, јер су њиве раштркане по разним потесима, док би биле све на једном месту, кад би комасација била спроведена и 3) многи ће добити за добру земљу слабу или ненађубрену или у низи. А присталице комасације на то одговарају: 1) Општински се пашњаци не деле, па се има куд стока истерати и напасти, а поред тога ће и власници комасираних земљишта допустити, да се стока тера на стрњик у њихову, јер се и на тај начин ђубри њива; 2) Хатари су понајчешће толики, да леда (града) може бити у читавом хатару, а уз то треба сваки уредан газда, да обезбеди своје усеве против града код којег друштва за обезбеђење, док се у смислу чл. 1. закона о обезбеђењу усева и плодова од града од 21. августа 1923. год., објављеног у Службеним Новинама Бр. 189-23., не оснују обласни заводи за обезбеђење усева и плодова од града; 3) Сиромашнији ће добити бољу земљу, близу места, те ће је уз то због близине моћи врло лако обрађивати и ђубрити, а велики газда ће добити земљу, која лежи понајдаље, јер он може на већој површини земље да сагради и кућу па и стају за стоку, која ће му стока тамо бити корисна и због ђубрења земље. Комасација је, како се види, корисна, јер је лакше земљу скупљену уједно обрађивати, ђубрити је, а неће бити ни парнице ради сметања државине (поседа), а то све ће допринети, да скочи цена земљи. Осим тога може свако на својој земљи, где и шта хоће да сеје, па није везан за разне потесе. Зато су многе европске државе и увеле комасацију земљишта.

Путем закона може се извести и т. зв. *конфискација*. Њу је познавало и старо српско право. Конфискацију је изрицао као казну српски цар и то ради невере.¹⁾ Конфискација се много разликује од експропријације, јер код конфискације се не само одузима непокретна или покретна ствар од појединца, већ се за то одузимање не даје никаква накнада, док се код експропријације даје откуп, управо еквивалент за одузету ствар.

И аграрна реформа, на којој се почело радити још у Привременом Народном Представништву, говори и о једној и о другој установи. По тим установама има имања, која ће се експроприсати, а има и која ће се конфисковати. Те су установе прихваћене и у Видовданском Уставу и то у чл. 43., 1., 2. и 3. ст., који каже: „Експроприсање великих поседа и раздеоба њихова у својину онима, који земљу обрађују, уредиће се законом. Закон ће одредити и каква ће се накнада дати за експроприсане поседе. За велике поседе, који су припадали члановима бивших туђинских династија и за оне, које је туђинска власт поклонила појединцима, неће се давати никаква накнада“.

Дакле у 1. и 2. ст. чл. 43. Вид. Уст. говори се о експропријацији, а у 3. ст. о конфискацији. А у ст. 2. чл. 37. Видов. Устава нарочито

*) Јиричек--Радонићева Историја Срба, III св., стр. 65.

се установљује, да је експропријација приватне својине допуштена на основу закона уз правичну накнаду, а то значи, да се код нас има да створи закон о експропријацији, који ће имати да донесе одредбе, под којима се уветима има да допусти експропријација, која ће власт да изведе експропријацију и како ће се установити накнада и т. д.

Чл. 6. законског пројекта о експропријацији великих поседа одговара у главном 43. чл. Устава и то ст. 1, 2 и 3. Само се у 1. ст. чл. 6. каже, да су поседи, који су припадали члановима бивших непријатељских династија, својина државна. А у 2. ст. истог члана говори се о експропријацији поседа, за које се утврди, да их је бивша непријатељска власт поклонила појединцима. Дакле је овде говор управо о конфискацији. А одлуку о томе има да донесе аграрна дирекција. Против решења те дирекције имају права жалбе управном суду и власник и државни заступник, а против решења управног суда може се поднети жалба Државном Савету. Како се види, чл. 6. зак. пројекта о експропријацији великих поседа довољно даје јемства за законито извођење експропријације, управо конфискације. У чл. 19., где се установљава посебан поступак за експропријацију осталих поседа великих, требало би по нашем схватању допустити против решења Министарства за Аграрну Реформу жалбу Државном Савету, да би се дало већег јемства за законито извођење и ове и овакве експропријације. То може дакако важити само онда, ако се не узакони експропријација путем судова.

Како смо већ нагласили, управна власт, кад путем експропријације некоме одузима ствар, мора одредити накнаду, и само закон може одредити одузимање имања без накнаде т. ј. конфискацију, па зато Мајер¹⁾ и тврди, да се у односу појединаца према управи може поставити *начело неприкосновености имања*, ако и не *начело неприкосновености стечених права*, уколико се целокупно стање имања узме на ум.

Законодавним путем се могу завести откупи и т. зв. *реалних терета*²⁾ и неких *послужја* (сервитута). Закон изрекне, да се речени терети могу откупити и тиме призна јавни интерес при укидању тих терета, што има да послужи привредном ослобођењу ратарског (сељачког) staleжа и унапређењу обрађивања земље. Једно од важних питања, што се тиче мешања државе у приватна права и откуп њихов од стране државе, јесте *подржављење приват. железница*, а то је откуп железница приватних и прелаз њихов у државне руке. У Немачкој и Аустрији имала је држава своје, државне железнице, а давала је и концесије за подизање приватних железница, које је држава после извесног рока откупљивала, те их је тако подржављала. То је зато било, што се државне железнице из почетка нису рентирале управо нису се исплаћивале, а још мање да су доносиле и при-

¹⁾ Мајер, на пом. м. стр. 20.

²⁾ Шта су реални терети (Reallasten)? Реални терети (onus reale, servitium reale) — по немачком праву — су обвезе за нека давања или чињења склопана са једним земљиштем као терет тако, да је сваки држалац таквог земљишта дужан да изврши поменута давања и чињења. — То су реални терети у ужем правном смислу. А у ширем су смислу хипотека, сервитут и законска ограничења својине.

хода. У Аустрији су државне железнице имале много година дефицита, па су тек при свршетку 19. столећа почеле држ. железнице да одбацују све веће и веће приходе тако, да су махом откупљиване приватне железнице. При томе настаје питање, да ли одузимање или откуп приватних железница бива на основу уговореног откупа или иначе? Не, ту бива откуп на основу једностране државне воље,¹⁾ ту управо врши држава експропријацију, која се извршује на основу закона о експропријацији. О овом подржављењу железница писао је опширније Мајер у његовом већ спомињаном делу.²⁾

У Србији је увек држава подизала држ. железнице и то преко подизача или у својој режији, те тако у Србији није било приватних железница. Поред државних железница било је само самоуправних и то окружних железница, као што је на пр. т. зв. подринска железница. Међутим у нашој држави, Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, има *државних* железничких пруга које нормалног, а које узаног колосека 6063.9 килом., а приватних железн. пруга 3830.9 килом. и то које нормалног, а које узаног колосека. Укупно железн. пруга има дакле свега 9894.8 килом. У Француској³⁾ су дане концесије железничке на 99 год. тако, да ће Француска доћи око 1950. год. у државину тих железница.

Интересантно је питање, да ли се могу *породични фидејкомиси* укинути, аболирати, иако се могу аболирати, шта ће да буде са имањем њиховим. Свакако се пород. фидејкомиси могу укидати законом обичним, а код нас су укинути Видов. Уставом, и то чл. 38. ст. 1, где се одређује, да се „фидејкомиси укидају“. И у Француској нема фидејкомиса. Поред тога при укидању фидејкомиса чувају се стечена права. А ако се буду фидејкомисна имања експроприсала, даће се накнада за одузета стечена права (чл. 42. устава). По мишљењу Пфаф-Хофмана⁴⁾ алодирање фидејкомис. добра садржи с једне стране *укидање винкулације* (везаности) фидејк. имања, а с друге стране *укидање правне* (јуристичне) *личности* — створене винкулацијом. — Шта ће бити са укинутим фидејкомисима, на сваки начин ће о томе посебни закон или нови општи грађ. зак. донети тачне и јасне одредбе. Али ми морамо *de leg. ferenda* питати, какав правац треба у томе да има такав закон. Габа (Gabba),⁵⁾ талијански правни писац, држи, да треба законом одлучити, да се власништво, које је од винкулованог постало алодијално, има дати имаоцу, уживаоцу, фидејкомисног добра или имања и ближим чек-оцима, ишчекивачима (Anwärter), јер се и код тих има сматрати, да имају стечена права. За даљне ишчекиваче и оне, који ће се тек родити (nascituri), не може се то казати. Али при том додељивању земље не треба, да се законодавац руководи толико чисто уристичким аргументима, колико правичношћу и разлозима јавног благостања.

1) Мајер на пом. м. стр. 29.

2) На истом месту стр. 23—29.

3) Charles Gide, Principes d'économie politique, стр. 509.

4) Екскурзи, I св. 265. стр.

5) Teoria della retroattività delle leggi, III св. стр. 349 а и даље.

Закон може дати фидејком. имање и само имаоцу — уживаоцу или њему и још неким најближим родбинским ишчекивачима заједно. И Пфаф-Хофман држе као и Савињи¹⁾ и Габа, да се законодавац при укидању фидејкомиса не треба да руководи чисто правним расуђењем, већ више правичношћу и корисношћу. — Законодавство француско од 24-XI-1792. и баденски закон од 1809. г. доделио је фидејком. имање само имаоцу — уживаоцу фидеј. имања. Вестфалски декрет од 9-I-1808. г., декрет за ханзеатске департмане од 5-VII-1811. и транзитни закон за Низоземску од 1-X-1833. (чл. 50.) одржали су на снази право и најближем ишчекивачу фидејкомисарног наследства. А талијански транзиторни зак. од 30-XI-1865. (чл. 24.) дао је имаоцу доживотно уживање, а власништво је поделио између њега и најближих родбинских ишчекивача.

Дотле је била реч о задирању у приватна права, а сад ћемо да пређемо на задирање у *јавна* (јавноправна) субјективна права.

¹⁾ На пом. м. 538. стр.

Г Л А В А XI.

ЈАВНОПРАВНА СУБЈЕКТИВНА ПРАВА И ПОДЕЛА ЊИХОВА.

Докле се код приватних права ради о посебним интересима појединаца, дотле код јавних права нема о томе ни спомена, јер ту је по среди опште благостање, а приватни се интерес потпуно губи.

Мајер¹⁾ дели субјективна јавна права на 3 групе:

1) у прву групу спадају она права, која пружају појединцу *слободу* напрема моћи државних органа;

2) у другу групу спадају права на *позитивну радњу државну*, а нарочито на давање заштите и

3) у трећу групу долазе т. зв. *политичка права*, која појединцу зајемчавају суделовање при извршивању државне власти на пр. изборно право. У модерним уставима и законима зајемчена је појединцу извесна слобода напрема државним органима, а то је нарочито према управним и полицајним властима. Сваки може, где хоће, да се насели, да тера занат или трговину (дакако у оквиру закона), да ужива слободу штампе и т. д.²⁾ То се може законом и да измени. Што се тиче права на позитивну радњу државних органа, то значи, да појединац има права на заштиту напрема другим државама. Наш устав изриче то у чл. 20. овако: „Сваки држављанин ужива заштиту државе у страним државама“, а то бива дипломатским путем, а и међународним уговорима.

Исто тако има држављанин право и на правну заштиту и у унутрашњости, као и уживање свих благодати унутрашње управе и т. д.

Сваки држављанин има такође право, да у оквиру закона учествује у извршивању државне власти. Било као бирач, било као народни посланик, било као чиновник може да учествује у државној радњи, дакако колико има способности и у оквиру закона. Та права нису неприкосновена. Закон може да мења и измења т. зв. политична права, јер држава је јача од појединаца и општи, јавни интерес је јачи од интереса појединачког. Политичка права уопште и не спадају у стечена права, јер код њих претеже општи интерес.

1) На пом. м. стр. 36—37.

2) Мајер на пом. м. стр. 37.

И наследство на круну може да се измени, јер сукцесија на престо није наследство имовног комплекса, већ је управо позив на јавноправну делатност.¹⁾ Дакако да се промена реда у наследству престола сме извршити само из врло важних и принудних разлога. И чланом 56. измењено је право наследства на престо у Дому Карађорђевића, а из врло важних разлога.²⁾

Једна је личност само у држави, којој се не може мењати државноправни положај, а то је монарх, владар, јер се без његове приволе не може ниједан закон донети, створити.³⁾

Узгред ћемо овде да ставимо питање: Може ли се наследник престола одрећи свога права на престо? Од наших правника изјавио се Слоб. Јовановић⁴⁾ негативно на то питање. Ево његовог мишљења: „Одрицање права на престо могућно је, али не и одрицање способности наслеђивања престола... Он (наследник престола) може дати оставку, када по уставу дође његов ред ступања на престо; он не може једним актом своје воље уништити ону способност престолонаслеђивања, коју му је устав дао. На супрот овим теоријским разлозима у старој српској пракси сматрало се, да престолонаследник може дати оставку“. Ми се са овим мишљењем не можемо да сложимо. Наследник престола се у овом случају не одриче способности наслеђивања, већ се одриче *права* наследства на престо, а и кад се Краљ може одрећи престола, који има, то се и наследник престола може одрећи права, које се не мора ни остварити на пр. због преране смрти или иначе, дакле управо *наде*. У оном првом већем лежи и ово мање (*argumentum a majori ad minus*). Нашега је мишљења и Јелинек.⁵⁾ И пунолетно дете може се одрећи права наследства напрема родитељу склопивши с њиме уговор о одрицању, иако о наследству не може бити говора за живота оног, који се има тек после смрти наследити (*hereditas viventis non est*), а и тим одрицањем права на наследство не врши се одрицање наследне способности уопште. И зато држимо да стара српска пракса у томе није погрешила. Још нешто. Наследник престола у правилу наслеђује престо *ipso jure*⁶⁾ и чим дође ред на њега да преузме престо, он је у тај мах владар, па ако тек сада даје оставку, он је даје као владар, а не као наследник престола.

Поред *јавних права* држављанин има и *јавних дужности*. Нико нема право, да тражи ослобођење од тих дужности на пр. да плаћа

1) Мајер на пом. м. стр. 39.

2) Чл. 56. Устава нашег гласи: „У Краљевини С. Х. С. влада Петар I Карађорђевић. Краља Петра наслеђује Престолонаследник Александар и његово мушко потомство из законитог брака, по реду прворођења. Кад Краљ нема мушког потомства, он ће одредити себи наследника из побочне линије с пристанком Нар. Скупштине. За ово је решење потребно половина више један од целокупног броја Нар. Скупштине“.

3) Мајер на пом. м. стр. 39.

4) Уставно право, стр. 330.

5) System der subj. öff. R. II. изд. стр. 341.

6) Јелинек, Syst. der subj. öff. R., II. изд., стр. 147—148 и 344.

порез,¹⁾ да врши војну дужност и т. д. Ослобођење од пореза то је средовековна ритерска привилегија, те јој данас нема никако места. Изузетак од тога постоји данас једино код новоназиданих зграда, које се ослобађају на краatak рок од пореза, а то се чини с тога, што се хоће да поштеди власник, који је имао великих издатака око зидања куће, а и да се колико-толико погодује зидање нових здања.

И јавна права имају кадгод и имовноправну вредност. Држава може, ако нађе за умесно, дати и у таком случају накнаду за одузета права.

1) Атињани су сматрали непосредне, директне порезе као ограничење слободе. В. Јелинека, Allg. Staatslehre, стр. 298.

Г Л А В А XII.

СМЕР СТЕЧЕНИХ ПРАВА.

Шта се управо хоће са стеченим правима? Са створеним појмом о стеченим правима хтело се: 1) да се заштите имовна права појединаца, како се не би зацарило начело, да држава може немилосрдно поступати са појединцима у држави и са њиховом имовином и 2) да се не би изгубила свака вера у закон, јер сваки држављанин треба да зна, по којим ће се законима владати, управљати, а то може бити само онда, кад се поштују правни послови учињени за владавине тадањих закона, те се не потиру новим законом. Тиме се иде за учвршћавањем уторитета, угледа, државних закона и законског реда. Дакако где је потребна поправка законског стања на боље, па дакле и отклањање застарелих закона или преживелих установа, институција, ту мора законодавство коренито, радикално, да поступи и уклони старудије, које спадају само још у историју, те немају виша права на живот на пр. десетак, кулучења¹⁾ спахијама, разне спахијске, властелинске, повластице (право или повластице суђења т. зв. патримонијално судство и полицијска власт т. зв. патримонијална полиц. власт) и т. д. Напред споменуте дужности и повластице укинуте су око половине 19. столећа. Само је у Босни и Херцеговини десетак (хак) трајао све до најновијег доба. Аустроугарска је оставила, да десетак у Босни и Херцеговини и даље траје. И тек после дужег низа година допустила је, да се узакони факултативни откуп десетка, па тако није никако приволела на обвезан, облигаторан откуп десетка. У томе су је руководили разлози чисто политички, а никако разлози праведности и разлози, који изискују социјалнополитички интереси државни и народни. Професор бечки др. Карл Гринберг (Grünberg) осврнуо се на ту ствар у једној својој монографији²⁾, па је устао против тога, што се није увео обвезни откуп десетка, па је порицао, управо побијао, да стечена права стоје на путу ре-

1) Кулук, који је 1923. Нар. Скупштина усвојила и који није трајао ни годину дана, није идентичан са средњовековним кулучењем, јер ту се кулучило спахији и његовим интересима, док се код новог привременог кулука радило о интересима народним, а и државним.

2) Die Agrarverfassung und das Grundentlastungsproblem in Bosnien und der Herzegowina. Ово је дело изашло у издању часописа Zeitschrift für Volkswirtschaft, Socialpolitik und Verwaltung 1911.

реформи аграрног стања. Он је у својем делу признао, да је незадовољство народа у Босни и Херцеговини налазило свога корена у привредним и друштвенополитичким одношајима самих тих покрајина, а и утврдио је, да су се аграрне прилике до окупације врло слабо измениле, те су задржале готово сасвим средњевековно обележје. Шта више 1844. год. је ствар пошла на горе, јер су те године десеци или хакови знатно повишени били тако, да су изнели $\frac{1}{4}$ па и $\frac{1}{3}$ прихода, што је дакако изазвало велико незадовољство код кметова.

Приказујући ту књигу др. Коста Јовановић у „Архиву за правне и друштвене науке“¹⁾ (органу правног факултета универзитета београдског) вели између осталог ово: „Али што је најважније, писац утврђује и то, да су аграрни односи и за време окупације остали исти. Истина одмах после окупације бавили су се аустријски државници мишљу, да аграрно питање у окупираним земљама реше, али су се добро покајали из разлога, што нису хтели санћим да напречац униформишу разнолике односе, који су имали свој основ у обичајном праву, а у ствари да босанског сељака не подигну и не покваре добре односе са беговима, које су сматрали као „*Staatserhaltendes Element*“²⁾. Једина промена, која је у аграрним односима настунила, јесте претварање натуралног десетка у новчани (1897.), а после тога и то 1907. год. паушализирање овог новчаног десетка. Али су ове мере притисле само још јаче босанског сељака, а нарочито последња, јер је њоме порески терет у фискалном интересу повећан, па према томе су повећане и дажбине беговима (трећина). И тако је Аустроугарска уместо, да босанском и херцеговачком сељаку врати његову земљу, у ствари утицала обратно на његово веће подјармљивање и осиромашавање“. Тако др. Коста Јовановић у свом приказу поменуте књиге проф. Гринберга, који у својој монографији излаже и то, како је Пештанска Комерцијална Банка као аграрна банка добила повластицу, привилегију, управо монопол за откупљивање кметова на основу добровољног откупа и да јој је цео управни и судски апарат стављен на располагање, а увети, под којима ће банка да откупљује кметове, тако су тешки, да се положај и откупљених кметова неће променити, већ да ће се догодити само промена, што се тиче господара т. ј. места бега доћи ће банка. И према рачуну проф. Гринберга, босанскохерцеговачки сељак био би ослобођен тек 2025. год. код тако тешких увета банчаних, а и због тога, што је заведен добровољни, а не обвезни откуп. Ну 1918. год. у јесен ослобођени Босанци и Херцеговци доживели су, да су се много пре ослободили и имовно, јер је „Привременим одредбама“ од 25-II-1919. год. наређено, да се кметска или беглучка земља има дати кмету, а држава ће да да накнаду беговима. Кметови су тиме постали власницима беглука, те су тако не само политички, већ и имовно ослобођени. Колико добијају бегови у име накнаде, то је решено уредбом о поступању са беглучким земљама у Босни и Херцеговини од 20. маја 1921. год., бр. 111 Служ. Новина³⁾.

1) У књ. осмој (год. 1910), на стр. 407.

2) „Елемент који одржава државу“.

3) В. чл. 3. горње уредбе. А исп. и наредбу о провађању уредбе о пост. с бегл. земљама од 12-V-1921. год. са изменама од 10-VI-1921. год.

Полазна тачка за аграрну реформу треба, да буде, да сваки потребити сељак има да добије земље, а да се не погодују велике газде т.ј. власници великих имања, како би се у што већем обиму проширило благостање народно, јер један од смерова модерне државе је стварање општег благостања у држави, као што смо то већ назначили.

Кад је реч о аграрној реформи, укратко ћемо изнети, каквих мишљења и система има о томе, коме треба земља да се даде у власништво или само на уживање и под којим условима. У ствари има три групе.

- I група: *Системи социјализације земље (2 врсте)*
- II група: *Системи демократизације земље, камо спада у главном и данашња аграрна реформа, (3 врсте).*
- и III група: *Системи конзервације земљиног власништва (својине).* И с овим се додирује аграрна реформа.

Ad. 1) Држава је номинална власница земље, па би она могла, да би уништила карактер непрекидног трајања власништва земље и да би од тога начинила привремену концесију, концедирати, препустити их појединцима ради искоришћавања на дуги низ година, на пр. на 50, 70, па и 99 год. 2) Привидно постоји приватна земља, али да се на земљу удари порез тако, да апсорбује сву вредност, која се има приписати притиску популације, а да се не дира у оно, што представља производ рада власника.

Хенрик Цорџ мишљаше, да ће растењем популације тај порез нарасти доста, да ће допустити, да се сви други порези униште, па да се тако рад ослободи од свих тепета. Тај је систем познат под именом „система једног јединог пореза“ (system de l'impôt unique, single tax system).

Ad II. Једни мисле да држава треба, да даде земљоделцима потребан новац, па да купују земљу скромне површине. Земља не треба да премаша 5 хектара у површини и вредности од 4000 круна (5600 франака). 2) Други предлажу, да се законом земља подели подједнако при сваком преносу путем наследства. Више или мање су томе аналогни закони у Енглеској, који су прво створили т. зв. allotments¹⁾, који нису могли премашати 1 екр. (acre)²⁾ и са којих се могла хранити једна крава, али то је давано у вечити закуп а не у власништво тако, да се та земља не би могла отуђити. А кад се увидело, да је то мало, онда су стварали т. зв. small holdings, који су могли да достигну 50 екри (20 хектара) и који су се имали отплатити у 50 годишњих obroka, анујитета, али ту земљу држалац није могао отуђити, док не исплати све obroke. 2) Други је систем ове групе, да се законом наметне подједнака подела земље при сваком преносу путем наследства. То је наредио Наполеонов Законик (Code Napoleon). Ма колико да је имање, сваки наследник има права, да иште у нарави земље, а ако то није могуће, онда се има земља продати судским путем. И по аустр. о. гр. зак. исто се тако може та деоба извести. У Француској је врло велики број сељачких власника, 4—5 мил., што чини, кад се урачунају сви чланови породични, скоро половину француске популације,

1) Имање, које је у Енглеској давано у закуп раденицима ископкавање т.

2) 1 екр = 40.4671 ара.

француског народа. И број врло малих власника расте, — и ако споро, али се исто тако слабо смањује и број великих имања. 3) Најпосле треће средство, више индиректно, јесте, да се земља стави у промет т.ј. да се отуђење земље олакша тако као код робе. То је остварено у Француској. Ту се годишње прода више од 2 милиона хектара. А то је у Француској тим лакше било, јер тамо није било пород. фидејкомиса, која су у Аустроугарској представљали врло велика имања, те која се нису могла продавати. Видовд. Уставом су укинута у ново ослобођеним крајевима пород. фидејкомиса, а у старим крајевима није их ни било.

Ad. III. Конзервативна економна школа јесте за први систем II. групе (предујмови државни ради прибављања земље), али за друга два система исте групе нису. Систем, који иде за уновчењем земље и да од ње направи робу, противи се и интересима културе и интересима породице. Они неће земљи да даду двогуби карактер: карактер непокретности и непрекидног трајања, трајности, који карактер јој је дала природа. Подела земље на једнаке делове путем наследства изгледа конзерв. школи, да је мање задахнута љубављу према малим власницима, него мржњом према великом власништву. Шта више велика имања могу пре да се одрже, јер велики газда има доста новаца, па ће моћи задржати непокретно имање за једно дете, обезбеђујући осталој деци исто толико у новцу и ови ће радо на то пристати ради части свога имена. Али ма власништва непрестаном деобом земље пропадају. Школа Лепјева (Le Playe) тражи, да буде свагда бар половине добра расположљива тако, да се може на једно дете пренети бар половина, како би се одржава т. зв. *famille souche*, *породични темељ*. А ако за другу децу не би било довољно имања, имају да се задовоље хипотекарним кредитом, који се има подићи на непокретно имање. А могло би се увести и један *ограничени минимум*, испод којег не би смела би и деоба тако, да би наследници морали или коцком одлучити, коме да припадне земља или да је продаду. — А да се не би од малих власника направили пролетари, бескућници, требало би завести т. зв. *минимум земље потребан за опстанак и за издржавање породице*, који се не може отуђити ни добровољним путем, а ни извршним. У Сједињеним Државама заведен је 1839. год. т. зв. *хомстед* (*homestead*), а год 1909. 12. јули а уведен је у живот и у Француској. Хомстед одговара француском: *le bien de famille* (породично имање или добро)... Хомстед требало је завести као обвезну установу, ну бојазан је била, да ће озовољити земљоделце малог власништва. Хомстед уведен је свугде као факултативан у корист власника и допушта отуђење, али за исто је потребна привола женина, јер је у интересу породице, а не појединца, да се одржи имање породично. А ако је жена умрла, а има малолетне деце, тада је за отуђење потребна привола породичног савета. На сваки је начин потребно, да власник обрађује земљу лично. Што се тиче хипотекарног кредита, он малом газди више шкоди, него што користи, јер тим хипотекарним задужењем може мали газда да изгуби сву имовину, а што се тиче личног кредита, хомстед не може му ништа

да шкоди¹⁾. — Ескит (Asquit), енглески чувени државник, рекао је у једном свом говору, да комадање земље садржи једини практичан лек против осиромашења. Треба умножити број малих експлоатација, искоришћавања приступајући широким експропријацијама.²⁾

У Хрв., Слав. са Сремом измењено је доондашње правно стање год. 1848.

А у Србији је то изведено законом о уређењу у ужим границама Србије и то од 26-X-1833. и законом о уређењу аграрних односа од 3-III-1880. год.

1) Charles Gide, *Principes d'economie politique*, стр. 508—513, 513—520, 520—525.

2) Балфур (J. A Balfour), отмени филозоф, противног је мишљења. Ист. књигу од Жака Бардуа (Jaques Bardoux): *L'Angleterre radicale, essai de psychologie sociale*, стр. 70. и даље.

Г Л А В А XIII.

О АГРАРНОЈ РЕФОРМИ.

Што се тиче аграрне реформе, о којој је напред¹⁾ било речи и која ће се са неколико закона решити, том реформом биће решена ова питања: 1) о укидању кметова; 2) о укидању т. зв. колоната у Далмацији и 3) о давању земље добровољцима и сиромашним земљоделцима у савезу са експропријацијом и конфискацијом земаља великих газда, а нарочито и спахија. Уз ову експропријацију ће се провести и експропријација приватних великих шумских комплекса у корист државе или самоуправних тела, ако конфисковаће се они велики шумски комплекси, које је туђинска власт поклонила појединим лицима (чл. 41. Видовд. Устава). То су врло важна питања и са гледишта национално-економског и социјално-политичког гледишта, па зато се те реформе имају што пре решити. То уједно доказује, да законодавац мора често да посегне за новим законским установама, које одговарају духу новијег времена, те мора, да раскине са установама, које су изгубиле право на живот, на даљњи опстанак, изгубили т. зв. *raison d'être*, па тако је законодавац приморан, да повреди стечена права, која се често укидају и без икакве накнаде, о чему је већ²⁾ помена било.

Нико нема право, да тражи, да се закони, који постоје, за увек одрже. То стоји, јер се закони законским путем могу променити, па и укинути. Али друго је питање, како стоји са очувањем оних субјективних права, која из тих права истичу³⁾ т. ј. која су стечена на основу тих закона. Наш Видовд. Устав додуше нема опште одредбе о неприкосновености стечених права, али има у чл. 37. посебну установу о *зајемчењу својине*. Ту се о том овако одређује: „Својина је зајемчена. Из својине проистичу и обвезе. Њена употреба не сме бити на уштрб целине. Садржина, обим и ограничење приватне својине у општем интересу допуштена је на основу закона уз правичну накнаду“.

У овом чл. су утврђена 3 начела: 1) *зајемченост својине* 2) *ограничење својине у општем интересу* и 3) *експропријација својине такође у општем интересу*. Да експропријација својине треба да буде уз

1) В. ову расправу, на стр. 46—48.

2) В. ову расправу на стр. 31.

3) Мајер (Mayer) на пом. м стр. 10.

накнаду правичну, то је одређено у уставу. А да ли ће ограничење бити уз накнаду, није нарочито одређено, али то је зајемчено стога, што је то питање остављено посебном закону, да га реши. Иначе држимо, да и ту мора бити накнаде, као што је има и код експропријације, по правном аргументу а *majori ad minus* или по правилу из Дигеста: „*In eo quod plus sit semper inest et minus*“. Устав нам је ~~дакле~~ бар у том једном случају нарочито истакао, да се својина, дакле стечено право може одузети, односно укинути, али и то уз правичну накнаду. Тако је то и у другим државама¹⁾ и не може се никако тврдити, да се у пракси разних држава одржавало начело неповредљивости стечених права.

¹⁾ В. ову расправу на стр. 46 где су истакнуте разне државе, у којима је допуштена експропријација својине.

Г Л А В А XIV.

ПРАВДА ДРЖИ ЗЕМЉУ И ГРАДОВЕ.

Држава не треба никад да заборави на правичност, праведност, јер правно правило: „*Justitia est fundamentum regnorum*“ садржи у себи истину, истину, коју обележава и наша пословица: „Правда држи земљу и градове“¹⁾. Па и кад се ради о стеченим правима, мора држава бити опрезна, јер стечена права треба штедети, али се мора обратити пажња и на напредак човечанства.

Нека се поштују стечена права, колико год је то могуће, али нека се поштује и људски прогрес, нека се поштују погледи савременог друштва људског, јер општи напредак је важнији од напретка ма којег појединца.

И ако се потру стечена права, нека се даде правична накнада, где је то оправдано.

Политична права²⁾ нису и не могу бити стечена права, јер би иначе живот човечји постао велико гробље, гробље живих мртваца. Воља људства била би спутана, окована, лежала би у оковима, које јој је наметнула воља — изумрлих предака.

Још једном: *Стечена права треба штедети, и ту нек влада j u s b o n i e t a e q u i*, али развоју државном и друштвеном не смеју стајати на путу!

¹⁾ Мих. П. Јовановић, председник Кас. Суда, у свом говору одржаном у Правничком Удружењу 16-XII-1918. рекао је између осталог, да „Удружење треба да утиче, да примена права буде таква, да се у њој види у што већем обиму остварење правде по духу, појму и схватању народа. Из самог народа нашег, и кроз нашу народну песму избила је она дивна изрека: „Правда држи земљу и градове“. Стари Рим није дао ту идеју.“

²⁾ И Лоран (Laurent) на пом. м. стр. 125. каже, да политичка права нису таква *jura quaesita* као имовна права, па зато закони о политичким правима и личним способностима имају повратну снагу.

РЕГИСТАР

(Бројеви назначују стране).

А.

аболиција — 42.
 аболирати — 49.
 аграрна дирекција — 48.
 аграрна реформа — 12, 47, 48,
 55, 56, 59.
 адјудикација — 43.
 административни пут — 39.
 акцесија — 43.
 alloments — 56.
 алодирање — 49.
 алтруизам — 43.
 американски устав — 32.
 angeborene Rechte — 8.
 анујитет — 56.
 Anwärter — 49.
 антички појединац — 32, 33.
 Аншиц (Anschütz) — 11.
 апелација — 23.
 апелацијони суд — 13.
 аргументи јуристички — 49.
 аргументи правни — 60.
 argumentum a maiori ad minus
 — 52, 60.
 Архив за правне и друштвене
 науке — 22, 29, 55.
 Атињани — 40, 53.
 Аустрија — 43, 46, 48, 49.
 Аустр. општи грађански закон
 — 10, 20, 21, 24, 26, 27,
 34, 36, 46, 56.
 аустријско право — 38.
 Аустроугарска — 41, 54, 55,
 57.
 аутентична интерпретација —
 22, 25.

аутентично тумачење — 22, 24,
 25.

Б.

Баварска — 46.
 Баден — 46.
 баденски закон — 50.
 Балфур — 58.
 Банат — 35.
 Барања — 45.
 Жак Барду (Jacques Bardoux)
 — 59.
 Бачка — 45.
 беглук — 55.
 беглучка земља — 55.
 бегови — 55.
 Белау (Böhlau) — 20, 23, 25.
 Блондо (Blondeau) — 35.
 Бодри-Лакантинери — 8.
 bonum et aequum — 30.
 Борст (J. N. Borst) — 35.
 босанскохерцеговачки сељак —
 55.
 Босанци и Херцеговци — 55.
 Босна и Херцеговина — 54, 55.
 брачна добра — 38.
 брачни уговор — 38.
 брачно имање — 38.
 брачно имовинско право — 15, 38.
 Буркхард — 16, 17.

В.

Вебер — 9, 10, 35.
 велики власници — 57.
 venia aetatis — 37.

вера у закон — 31, 54.
 верска слобода — 30, 44.
 Вестфалски декрет — 50.
 Вехтер (Wächter) — 25.
 Видовдански Устав — 21, 36,
 41, 47, 49, 52, 57, 59.
 винкулација — 49.
 Винтшајд (Windscheid) — 9, 16.
 violation de la loi — 40.
 violation des droits acquis —
 40.
 Виртенберг — 46.
 vice de forme — 40.
 власник стеченог права — 41.
 власници мали — 57.
 власници велики — 57.
 власт државна — 44.
 власт законодавна — 20.
 власт очинска — 14, 15.
 Војводина — 45.
 војна дужност — 53.
 вољна радња — 11, 12, 13.

Г.

Габа (Gabb) — 10, 16, 49, 50.
 gesellschaftliche Eigentumstheorie — 43.
 Гига Гершић — 24.
 главни принципи стечених права
 — 31.
 грађанска слобода — 32.
 грађанска част — 31.
 Грађанско Право — 7, 12, 22,
 24.
 К. Гринберг — 54, 55.
 Гринхут (Grünhut) — 46.
 Хуго Гроције — 8, 26.
 губитак службе — 31.

Д.

Далмација — 59.
 декларација човечанских и гра-
 ђанских права — 27.
 декрет вестфалски — 53.
 декрет за ханзеатске департмане
 — 50.

делатна способност — 14, 34, 37,
 38.
 делатна способност жена — 38.
 делатност јавноправна — 52.
 de lege lata — 28, 34.
 de lege ferenda — 34, 39.
 дело кажњиво — 31.
 демократија земље — 56.
 Дернбург — 11.
 десетак — 13, 42, 54, 55.
 detournement de pouvoir — 40.
 Дигеста — 60.
 Дигуи (Duguit) — 8, 11, 33.
 дирекција аграрна — 48.
 добра брачна — 38.
 Дом Карађорђевића — 52.
 државна власт — 44.
 државне железнице — 49.
 државни интерес — 30, 31, 44.
 државни канцелар — 46.
 државни предујмови — 57.
 државни сабор — 32.
 Државни Савет — 40, 48.
 државноправни положај — 52.
 droit acquis — 8.
 droit civil — 8.
 друштвени интерес — 30, 42, 43.
 друштвени уговор — 27.
 друштвено право — 42.
 дужност војна — 53.
 дужности јавне — 52.
 Душанов Законик — 9.

Ђ.

Ђорђевић Андра — 13, 24, 25.

Е.

егојизам — 28, 29, 42, 43.
 егоцентризам — 28.
 економска конзервативна школа
 — 27.
 економско национално гледиште
 — 55.
 Екскурзи Пфафа и Хофмана —
 11, 14, 17, 19, 20, 21, 23,
 24, 25, 34, 36, 39, 49.

експлоатација — 58.
 експропријација — 18, 42, 43,
 44, 45, 46, 47, 48, 49, 58,
 59, 60.
 ex nunc (пуноважност) — 19.
 ex tunc (пуноважност) — 19.
 др. Елстер — 45.
 Енглеска — 46, 56.
 Енциклопедија права — 27, 36.
 ераp — 42.
 Ehrenzweig — 14, 44.
 Ердел — 37.
 error juris — 35.
 Ескит (Ascquit) — 58.

Ж.

жалба, — 23, 25, 40, 48.
 железнице државне — 49.
 железнице приватне — 42, 48,
 49.
 Charle Gide — 49, 58.

З.

заблуда правна — 24, 25.
 зависност од закона — 33.
 задирање у својину власништва
 — 43.
 задирање у стечена права —
 14, 19, 42.
 задобијена права — 12.
 заједница човечја — 26.
 зајемчена својина — 59.
 закон баварски — 45.
 закон баденски — 50.
 Законик Душанов — 9.
 законик руски о сељацима — 36.
 закон интерпретативни — 22,
 23, 24, 25.
 закон казнени — 29.
 закон кривични — 29.
 Закон Наполеонов — 56.
 законодавна власт — 20.
 законодавство француско — 34,
 50.
 закон о експропријацији — 49.
 закон о нужним путевима —
 — 43.

закон о уређењу аграрних односа
 — 58.

законска одлука — 40.
 законска повластица — 9.
 законска права — 7.
 законски пројекат о експропри-
 јацији — 48.
 застарело правно стање — 44.
 застарелост — 38, 39.
 заштита грађ. слобода — 22.
 заштита стечених права — 37,
 41,
 Зборник законски V. — 36.
 земља беглучка — 55.
 земља кметска — 55.
 златопечатне повеље — 9, 45.
 злоупотребе — 40.

И.

изборно право — 51.
 изванредна ревизија — 23.
 извршна судска пресуда — 25.
 Ијеринг — 42, 43.
 Ик (Нис) — 8.
 имање брачно — 38.
 имање породично — 57.
 имовинско брачно право — 15,
 38.
 имовинско право — 15, 16, 18.
 имовно право — 15, 28, 38, 44,
 46, 54, 61.
 impedimentum juris publici — 19.
 Incompetence — 40.
 интерес власништва — 43.
 интерес државни — 30, 31, 44.
 интерес друштвени — 30, 42, 43.
 интерес јавни — 28, 45, 46, 48,
 51, 57.
 интерес општи — 14, 28, 30, 31,
 33, 42, 51, 59.
 интерес појединаца — 14, 28, 30,
 33, 42, 51.
 интерес приватни — 14, 28, 44,
 45.
 интерес рекламанти — 40.
 интерес социјалнополитички —
 54.

интерпелација — 40.
 интерпретативни закон — 22, 23,
 24, 25.
 интерпретација аутентична —
 22, 25.
 историја — 20, 21.
 Италија — 44.

J.

јавне дужности — 52.
 јавни интерес — 28, 45, 46, 48,
 51, 57.
 јавно и приватно право — 28.
 јавно мишљење — 21.
 јавноправна делатност — 52.
 јавноправна овлашћења — 16.
 јавноправна права — 42, 51.
 јавноправна субјективна права
 — 28, 29, 50, 51.
 јавно право — 29, 31, 32, 42,
 43, 44, 45, 50, 51, 52, 53.
 Јелинек — 7, 10, 11, 27, 28, 30,
 33, 39, 40, 42, 45, 52, 53.
 Јиречек — 9, 47.
 др. Коста Јовановић — 55.
 Мих. П. Јовановић, — 29, 61.
 Слоб. Јовановић — 7, 12, 26,
 27, 39, 52.
jura cogentes — 44.
jura singulorum — 28.
 јуристичне личности — 49.
jus boni et aequi — 30, 61.
jus naturale — 8.
jus publicum — 14.
jus quaesitum — 8, 14, 17, 18,
 26, 61.
Justitia est fundamentum reg-
norum — 61.
jus civile — 8.

K.

казнени закон — 29.
 кажњиво дело — 31.
 канонско право — 18.
 канцелар државни — 46.
 Капитан — 23.
 Карађорђевићев Дом — 52.

causa praeterita — 25.
 Кирони (Chironi) — 10.
 кметска земља — 55.
 Кнежевић Божа — 30, 33.
Code Napoleon — 35, 56.
 колонат — 59.
 комасација — 42, 43, 46.
 комплекси шумски — 59.
condictio indebiti — 24, 25.
 конзервативна економска школа
 — 27.
 конзервација земљиног влас-
 ништва — 56.
 др. Конрад — 45.
 конфискација — 19, 20, 42, 47,
 48, 59.
 концесија — 48, 56.
 Краинз — 14, 44.
 Краљевина Срба, Х. С. — 49, 52.
 Краљ Петар — 52.
 кратка питања (у нар. скуп-
 штини) — 40.
 кредит хипотекарни — 57.
 кривични закон — 29.
 кривично право — 29.
 кулук — 54.
Kundmachungspatent — 36.

L.

Лакантинери — 8.
 Ласал — 9, 10, 11, 12, 13.
le bien de famille — 57.
 легалнополитички разлози — 18,
 37.
 легатар — 10.
lex bavarica — 45.
 др. Лексис — 45.
 Ленинг (*Löhning*) — 11, 45.
 Леплеје (*Le Playe*) — 57.
 лични статус — 14, 37.
 личности правне — 49.
 Лок — 26, 27.
 Лоран (*Laurent*) — 8, 61.

M.

Мајер — 7, 8, 10, 11, 15, 19,
 26, 28, 39, 46, 48, 49, 51,
 52, 59.

мали власници — 57.
 др. Л. Марковић — 7, 12, 14,
 22, 24, 25.
 материјална добра — 45.
 Маџејовски — 41.
 Meklenburgisches Recht — 20.
 менчестерски принцип — 33.
 минимум земље за издржавање
 — 57.
 Министарство за Аграрну Ре-
 форму — 48.
 мишљење јавно — 21.
 модерни појединац — 32, 33.
 монарх — 52.
 мужевља власт — 14.

Н.

нагодба — 13, 24, 25.
 нагодба и стечена права — 13.
 наде — 14, 52.
 накнаде — 28, 41, 42, 44, 46,
 47, 48, 59, 60.
 Наполеон I — 37.
 Наполеонов закон — 56.
 напредна школа — 27.
 народна скупштина — 32, 52, 54.
 народно благостање — 7.
 наследник престола — 52.
 наследство — 52, 57.
 nascituri — 49.
 натурални десетак — 55.
 Немачка — 39, 42, 48.
 Немачка Аустрија — 41.
 немачки патентни закон — 46.
 немачки слободни градови — 46.
 немачко право — 48.
 Немци — 45.
 ненадлежност — 40.
 неповратност закона — 18, 19,
 22, 29.
 неповредљивост стечених права
 — 26, 60.
 неповредност тајне писама — 32.
 непопустљиве правне норме —
 15.
 непосредни порези код Атињана
 — 40.

неприкосновена права — 34, 51,
 59.
 неприкосновеност стечених права
 34, 59.
 непроменљива стечена права —
 45.
 неретроактивност — 28, 29.
 Низоземска — 50.
 Стојан Новаковић — 9.
 новосазидане зграде — 53.
 Nulla poena sine lege — 9, 29.
 Nullum crimen sine lege — 9, 29.

О.

обвезна права — 16.
 обим повратности — 19.
 облигаторна права — 16.
 Обри (Aubry) — 8.
 овлашћења — 16, 17.
 овлашћења сингуларна — 13.
 овлашћење јавноправно — 16.
 ограничење власништва — 42.
 ограничење минимума — 42.
 ограничење својине — 59,
 одлука законом и управна или
 административна одлука —
 18, 40.
 одрицања наследства — 52.
 одузимање власништва — 42.
 окружне железнице — 49.
 opus reale — 48.
 о природи интерпретативних за-
 кона — 22.
 општи интерес — 14, 28, 30, 31,
 33, 42, 51, 59.
 Морис Орију (Maurice Hauriou)
 — 40.
 ослобођење од пореза — 40, 53.
 основ повратности — 19.
 осуда и стечена права — 13.
 откуп десетка — 54.
 откуп железница — 48.
 отпремнина — 40.
 отуђење земље — 37.
 очинска власт — 14, 15.

П.

Pandekten — 10, 11.
 парламент — 40.
 парнице и стечена права — 13, 25.
 патент за Ердељ — 37.
 патентни закон — 46.
 патентно право — 46.
 патримонијално судство — 54.
 пензија — 31, 39, 40.
 Петар I Карађорђевић — 52.
 перијодска повишица — 39.
 Жив. Перић — 12, 16, 22.
 др. Н. Перић, — 12, 13, 14, 20, 21, 23, 24, 25, 28, 36, 37, 38.
 Persönlichkeit — 14.
 Пештанска Комерцијална Банка — 55.
 Планиол (Planiol) — 8.
 плате чиновника — 39.
 племићство — 41.
 повеља златопечатна — 9, 45.
 повеља царска — 9.
 поверење у законе — 19.
 повластица законска — 9.
 повратност закона — 18, 19, 20, 21, 22, 23, 28, 29, 61.
 повреда закона и стечена права — 19, 40, 59.
 погрешка у формалности — 40.
 подела земље — 57.
 подринска железница — 49.
 позитивна радња државна — 51.
 појединац антички — 32, 33.
 појединчев интерес — 14, 28, 30, 33, 42, 51.
 политички интерес — 54.
 политичко право — 31, 51, 61.
 положај државноправни — 52.
 положај чиновника — 39.
 Польска — 41.
 популација — 56.
 попустљиве правне норме — 15.
 поравнање — 24, 25.
 порез — 40, 53, 56.
 порези код Атињана — 40.
 порезна ослобођења — 40, 53.

порезни систем — 56.
 породични савет — 57.
 породични темељ — 57.
 породични фидејкомис — 49.
 породично имање — 57.
 породичноправно овлашћење — 16.
 породично право — 14, 15, 17, 28, 38.
 послужје — 48.
 поуздања у законе — 16, 17, 19, 29, 38.
 поштеда стечених права — 18.
 права задобијена — 12.
 права законска — 7.
 права неприкосновена — 34, 51, 59.
 права обвезна, облигаторна — 16.
 права социјална — 42.
 права стечена — 11—16, 18—19, 26—28, 31, 34, 37—48, 54.
 права урођена — 26, 27.
 права човечанска — 44.
 правда држи земљу и градове — 61.
 правична награда — 61.
 правна заблуда — 24, 25.
 правна способност — 14, 37.
 правне личности — 49.
 правне норме — 45.
 правни поредак — 7.
 правни субјекти — 42.
 Правничко удружење — 61.
 правно застарело стање — 44.
 право аустријско — 38.
 право брачно имовинско — 15, 38.
 право друштвено — 42.
 право изборно — 51.
 право имовинско — 15, 16, 38.
 право јавно — 29, 31, 32, 42, 43, 44, 45, 50, 51, 52, 53.
 право јавноправно — 42, 51.
 право канонско — 18.
 право кривично — 29.

право на унапређење — 39.
 право појединца — 7.
 право римско — 18, 42, 43.
 право рочно — 14.
 право субјективно јавно — 28, 29.
 право туђе — 42.
 право уветно — 14.
 право уговорно — 16.
 право француско — 38.
 право цивилно — 8.
 право црквено — 18.
 Пражак (Pražak) — 46.
 предујмови државни — 57.
 презумтивни наследник — 12.
 преимућство по рођењу — 41,
 прелазна наређења — 34, 36.
 Престолонаследник Александар — 52.
 пресуда извршна судска — 25.
 претходне радње — 20.
 приватна земља — 56.
 приватне железнице — 42, 48, 49.
 приватни интерес — 14, 28, 44, 45.
 приватно и јавно право — 28.
 приватно право — 20, 26, 28, 34, 42, 43, 45, 50, 51.
 привилегија ритерска — 53.
 Привремено Народно Представништво — 47.
 принудни закони — 44.
 принципи стечених права — 31.
 природно право — 8, 26, 27.
 прирођена права — 26, 27.
 прогресивна школа — 27.
 пројекат закона о експропријацији — 48.
 Пројекат Казненог Закона — 29.
 промулгацијони патент — 36.
 Пруска — 46.
 пуноважна пресуда — 25.
 пунолетство — 37.
 пут административни — 39.
 пут законски — 39.
 Pfaff—Krainz—Ehrenzweig — 14, 44.
 Пфаф—Хофман — 10, 11, 14,

15, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 24,
 25, 34, 36, 37, 38, 49, 50.
 Pflichtsubjekte — 42.

Р.

Радонић — 9, 47.
 раја — 41.
 рат талијански — 37.
 расипач — 38.
 растеређење земљишта — 42.
 рацијоналистичка школа — 27.
 рацијоналистичко природно право — 27.
 Reallasten — 48.
 реални терети — 48.
 Реберг (Rehberg) 35.
 ревизија — 23.
 Револуција француска — 20, 27.
 Регелсбергер (Regelsberger) — 10, 11.
 рекламантов интерес — 40.
 recours d'abus — 40.
 рекурси — 40.
 ректроактивност — 22, 29.
 реформа аграрна — 12, 47, 48, 55, 56, 59.
 римска стара држава — 45.
 римско право — 18, 42, 43.
 ритерска привилегија — 53.
 рочна права — 14.
 Руси — 41.
 Русија — 41.
 руски законик о сељацима — 36.

С.

сабор државни — 32.
 савет породични — 32.
 Савињи — 9, 10, 18, 19, 50.
 salus publica — 28.
 M. v. Seydel — 44.
 својина — 59.
 својина зајемчена — 59.
 сељак босанскохерцеговачки — 55.
 сервитут — 48.
 servitium reale — 48.
 сингуларна овлашћења — 13.

систем пореза — 56.
 Сједињене Државе — 57.
 скретање власти са законитог пута — 40.
 Славонија — 41, 43, 45, 58.
 слобода — 30, 32, 44, 51.
 слобода верска — 30, 44.
 слобода личности — 32.
 слобода појединаца — 32.
 слобода удружења — 32.
 слобода штампе — 30, 44, 51.
 слободни немачки градови — 46.
 случајеви стечених права — 37.
 small holdings — 56.
 смањене пензије — 40.
 смер стечених права — 54.
 снага повратна — 19, 20, 21, 22, 23, 28, 29, 61.
 социјализација добера — 12.
 социјализације земље — 56.
 социјална права — 42.
 социјалнополитички интереси — 54.
 социјологија — 33.
 спахије — 58, 59.
 способност делатна — 14, 34, 37, 38.
 способност правна — 14, 37.
 Срби — 41.
 Србија — 49, 58.
 средњовековна ритерска привилегија — 53.
 Срем — 41, 45, 58.
 српски грађ. закон — 12, 18, 20, 23, 24, 34, 36.
 српски устав од 1903. год. — 21, 41.
 српски цар — 47.
 српско царство — 41.
 стан неповредан — 32.
 стање застарело правно — 44.
 стара римска држава — 45.
 статус лични — 14, 37.
 стечена права 11—16, 18—19, 26—28, 31, 34, 37—48, 54.
 стечена права делимице укинута — 40.

стечена права и нагодба — 13.
 стечена права и осуда — 13.
 стечена права и парнице — 13, 25,
 Струве (Gustav v. Struve) — 34.
 субјективна јавна права — 28, 29, 42, 50, 51.
 субјективна права — 8, 9, 11, 14, 28, 29, 50, 51.
 субјективна стечена права — 29.
 субјекти дужности — 42.
 субјекти права — 42.
 сувереност — 42.
 суд апелациони — 13.
 судска власт — 20.
 судска извршна пресуда — 25.
 судство патримонијално — 54.
 судство управно — 7, 48.
 сужавање слободе — 40.
 Summum jus, summa injuria — 31.

Т.

тајна писама — 32.
 талијански рат — 37.
 талијански транзиторни закон — 50.
 др. Тарновски — 27, 29, 36, 41.
 др. Ђ. Тасић — 22.
 Татари — 41.
 темељ породични — 57.
 Темпларци — 20.
 tempus regit actum — 38.
 теорија о власништву — 43.
 терети реални — 48.
 тестаменат — 19.
 тестатор — 19.
 титуле — 41.
 транзитни закони — 34, 36, 50.
 туђе право — 27, 42.
 тумачење аутентично — 22, 24, 25.
 Турци — 41.
 туторска власт — 14.
 туторство — 37.

У.

уветно право — 14.
 уводни закони — 36.
 Угарска — 41.

Im. br.
3 9900

71

уговор брачни — 38.
уговорна права — 16.
узукапија — 43.
укидање кметова — 59.
укидање колоната — 59.
укидање стечених права — 18,
19, 40, 42.

унапређење — 39.
Унгер — 9, 11, 13, 14, 18, 19,
23, 24, 25, 27, 34.

управна одлука — 18, 40.
управно судство — 7, 48.
уређење аграрних односа — 58.
урођена права — 26, 27.
устав — 32, 48, 59, 60.
устав американски — 32.
устав Краљевине Италије — 44.
устав српски од 1903. год. — 21,
41.

Уставно право Кр. Срба, Х. и
С. — 12, 39, 52.

уставотворна скупштина — 20.
устав француски — 32, 45.
утврђивање стечених права — 9.

Ф.

фактична заблуда — 24.
факултативни откуп десетка —
54.

famille souche — 57.
Фердинанд II — 20.
fiat justitia et floreat mundus —
30, 44, 45.

фидејкомис — 42, 49, 50, 57.
Филип Лепи — 45.

фискус — 42.
vorhergegangene Handlungen —
20.

vorher erworbene Rechte — 20.
Француска — 46, 49, 56, 57.
Француска Револуција — 20, 27.
француски устав — 32, 45.
Француско законодавство — 34,
50.

Француски закон — 37.
француско право — 38.

Х.

хак — 42, 54, 55.
hereditas viventis non est — 52.
Херцеговина — 54, 55.
Херцеговци — 55.
Herrschaft — 14.
хипотека — 48.
хипотекарни кредит — 57.
Хобес — 26, 27.
хомстед (homestead) — 57.
Хрватска — 41, 43, 45, 58.
Хрватска и Славонија — 41, 43,
45, 58.
Хрватска, Славонија и Срем —
41, 45, 58.
Хрисовуља — 9, 45.
Христијансен (Christiansen) —
9, 10, 11.

Ц.

царска повеља — 9.
цар српски — 47.
царство српско — 41.
цензура — 30, 44.
цивилно право — 8.
црквено право — 18.

Ч.

Чешка — 41.
човечанска права — 44.
човечја заједница — 26.
чување стечених права — 18.

Џ.

Џорџ Хенрик — 56.

Ш.

Шажрл (Scheurl) — 9, 11.
Швајцарска — 46.
школа напредна — 27.
школа прогресивна — 27.
школа рацијоналистичка — 27.
штампа — 30, 44, 51.
штеђење стечених права — 16, 31.
Штобе (Stobbe) — 10, 25.
staatserhaltendes Element — 55.
шумски комплекси — 59.

